

KVINNOR AV SIN TID

Strödda axplock
från en sällsam åker

Lars Bägerfeldt

Kvinnor av sin tid. Strödda axplock från en sällsam åker.
Lars Bägerfeldt

*Till min älskade hustru
Katarina, efter 20 års samvaro*

Omslag

En *Plagues idol* från Portugal. Mitten av bondestenåldern omkring 3500-2000 f.Kr. vilka ofta tycks föreställa kvinnor, prästinnor eller gudinnor, men aldrig män. Flera hundra har påträffats och relativt ofta i gravar. Det mest markanta är den vackra dräkten och de geometriska mönstren, som få hade på den tiden, men endast ibland förekommer bröst eller kvinnlig könsmarkering.

© Lars Bägerfeldt, Falköping.
ISBN

Förord

Borde inte en sådan här bok vara skriven av en kvinna, eller är det manne bättre och kanske mer objektivt om den inte skrivs av en kvinna.

Alla har en moder, många män har en hustru och en del av dem har en eller flera döttrar, för att inte tala om alla fastrar och mostrar och andra kvinnliga släktingar som vi har för många av till mans. Tacka vet jag i så fall alla farmödrar och mormödrar. De har ofta fått ett gott anseende genom historien. För oss kan dessa kvinnliga personer vara viktiga i våra egna privata liv, men det finns en del kvinnor som tillhör vår allmänna historia och som har bidragit till väsentliga händelser eller varit inblandade i säregna relationer. Det är om dessa som denna skrift handlar om, men att räkna upp allesammans är inte målet, även om de är relativt få i den manligt dominerande historieskrivningen. Urvalet kanske inte har blivit så representativt, men målet är inte att ta med alla viktiga kvinnor sedan istidens slut och fram till medeltiden, utan att ge strödda exempel på närvaro av betydelsefulla kvinnor i vår övrigt så manliga värld. Valet av kapitel är enbart styrt av händelser eller historier som lockat mig själv, sedan kan var och en lägga till vad de önskar själva.

Betoningen ligger på Norden eller kanske till och med södra Sverige, men det är svårt att undvika många andra historier som på olika sätt påverkar vår syn på kvinnornas roll i våra historieböcker eller som trots ett visst geografiskt avstånd ändå tycks beröra vår egen landsdel.

Lasse Bägerfeldt
2008-12-28

Innehåll

Förord	3
BORTOM TID OCH RUM	6
Moder jord	6
Modern i myterna	6
Matriarkat	6
Kvinnlig aspekt	7
JÄGARSTENÅLDER	8
Samerna var först	8
Bäckskogskvinnan	8
På hjorthorn och svanvingar	9
BONDESTENÅLDER	10
Krukmakerskor	10
Ögon på statyer och krukor	11
Jungfrurna som offrades i grottan	11
Sent omsider	12
Kvinnorna i templet	12
Cessair och kvinnorna på Orkneyöarna	12
Hallonkvinnan	14
Igelkottskvinnan	14
STY-kvinnor	14
Gavelhål	15
Järbo-statyetten	16
BRONSÅLDER	17
Kleva-kragen	17
Under ett röse	17
Egtvedspigan	17
Flickan med hunden	19
Hällristningar och hästsvans	19
Oraklet i Delphi	20
Feniciernas barn	21
Pikterna ankomst och de iriska kvinnornas barn	21
Kvinnorna som kom till ön Delos	22
Sitonerna och andra frigjorda kvinnor	22
JÄRNÅLDERN	23
Ordande äktenskapsavtal	23
Cimbrernas prästinnor	23
Valkyrrior, nornor och fylgior	24
Nerthus vagn och gudinnan Skade	25
Kvinnorna som namngav länder	26
Sköldmön Veborg	27
Gefjons väg från götar till daner	27
Amalasantha och kejsare Justinianus hämnd	29
Den ostrogotiska drottningens hämnd	31
Tuna-graven	32
Uppsala högar	33
Drottning Wealhtheows gåva till Beowulf	34
Frillor	35

Gydjor	35
Nycklar och vävstolar	35
Gerlögs arv enligt runstenarna	36
Frideborg i Birka	37
Hallgerd långbyxas ihjälslagna män	38
Havamåls kärleksdikter	39
Blenda och Värends kvinnor	40
Osebergsskeppet och farmor Åsa	40
Gyda och Harald hårfagers löfte	41
Hingsthetsning eller att ha märren med sig	41
Jorun mannavettsbräcka och Unn den djuptänkta	42
Gunnhild kungamoder	43
Tyra danabot	43
Sigrid storråda och hennes friare	44
Emma med giftermål på båda sidorna om slagfältet	44
Mjölnarens dotter	46
Skilsmässa	47
MEDELTID	48
Gunn som avskydde de kristna	48
Helena som fick se Jerusalem	48
Ingemo och Ingegerd och Ingrid	49
Helenas kloster i Vreta	50
Maria hos cistercienser och domkyrkan i Skara	51
Kvinnornas ingång	51
Innan kvinnorna bytte sida	52
Margaretorna fredkulla och byxlös	53
Ingrid Ylva uppe i tornet	54
Kungaarvet där Sofia fick hälften	54
Franciskanordens kvinnor	55
Kvinnonamn i ortnamn	56
Celibat och prästänkor	56
Sigrid och Kristina vid Varnhems kloster	57
Ingeborg trolovad som 7-åring	58
Heliga Birgitta	59
Hon som frös	60
Moders son, var deras efternamn	60
Kärlekens äktenskap	60
Bara pojkar och gubbar kvar	61
Brudrov	61

BORTOM TID OCH RUM

Moder jord

Som en födande kvinna ser Moder Jord till att allting på jorden förnyas och förnygras. Grekerna var inte de enda som hade det kvinnliga perspektivet med i sin gudasyn. Runt om på jorden kan gudaskarorna uppdelas relativt lika mellan män och kvinnor. Det var först med judendomen och således också kristendomen som den manliga dominansen blev tydligare eller närmast total. Trots en flitig dyrkan av Maria och i mindre grad en del av andra kvinnliga personer för att få lite jämvikt, blev det ändå männens roll som var den gällande. Kanske var det därför som kristendomen fungerade så bra i romarriket, som på samma sätt var extremt mansdominerat. Först när vi kan få kvinnliga präster kan vi börja hoppas på att Jesus har förvandlats till en kvinna när det är dags för återkomsten till jorden för att ordna upp allting till Guds behag.

Modern i myterna

Modern som central gestalt och symbol för stora tilldragelser är viktig i en del myter. Hon är inte viktigare än mannen, för man var ofta noga med att det måste råda total jämvikt dem emellan. Det manliga och det kvinnliga perspektivet tar ut varandra och skapar stillhet i en neutral zon, samtidigt som de förmerar varandra och kan ge högst oanade resultat i nya dimensioner, hur det nu går till.

Myter är ingenting som bara tillhör det förgångna utan är lika närvarande i dag, eftersom de har till syfte att förklara saker och ting omkring för oss som det inte finns några bra svar på. Då är det frestande att använda gamla symboler som använts i många tusen år.

Matriarkat

Drömmen eller kanske snarare rädslan för samhällen som styrdes av kvinnor förekom hos greker och romare. När vi fördjupar oss i de skrivna källorna och följer upp de påstådda spåren efter matriarkat finner vi som mest samhällen där män och kvinnor tycks ha varit både jämlika och jämställda, precis som hos samerna, men aldrig att kvinnorna hade mer makt och myndighet än männen. Denna jämlikhet som förekom längst uppe i nordost, bortom de germanska folken och där solen aldrig gick ner, var dock alldeles tillräcklig för att rubba sinnes-

friden hos befolkningen vid Medelhavet och göra dem skräckslagna för utlänningar av nordisk härkomst.

Hos de folk som livnärde sig på jakt och fiske kunde det vara en god jämställdhet mellan män och kvinnor, men hos de jordbrukande och boskapsskötande folken i Europa finns det aldrig någonsin ett tecken varken på jämlikhet eller kvinnodominans. Det var männens värld som byggde upp samhällets nätverk, handelsvägar, härstyrkor och rättsväsende. Hemmet och gården var på motsvarande sätt kvinnornas värld. Därför blir det bara mer spännande när de möts, när männen stannade hemma eller kvinnorna tog sig ut.

Kvinnlig aspekt

Det manliga perspektivet är så enkelt och tydligt. Ingenting är dolt i deras tänkande och görande, samtidigt som alla kan kontrollera allting. Denna inställning till kommunikation och samarbete som männen har haft sedan urtidens början är viktig när man samarbetar i grupp och utan ord ska omringa och fälla ett byte i skogen eller ute på slätten. Därav har vi också fått en militär organisation som bygger på en hierarkisk ordning med utdelandet av order till stora skockar som sedan utför ordern i fråga och där alla gör precis likadant. Ordern tolkas ordagrant och därför finns ingen tolkningsvariation. Töntigt måhända, men effektivt.

Motsatsen finner vi i det kvinnliga perspektivet. Här är många saker dolda, för att inte säga det mesta, men det innebär också att de inte är omöjliga, alltså är de kanske möjliga och då är allting plötsligt möjligt. Ingenting kan kontrolleras, utan allting är flexibelt och därmed livskraftigt för att ge optimal anpassning till de rådande förhållandena för stunden. Alla är smidiga nog att följa sin egen individuella väg för bästa lycka och utdelning. Svårbegripligt måhända, i varje fall för män, men effektivt.

Utan en samverkan mellan dessa ytterligheter, som män och kvinnor ger upphov till, hade nog aldrig människan utvecklats och skapat det samhälle som vi har i dag. I den forna kosmologiska föreställning om världen och dess egenskaper, fanns ofta dualistiska motsatser som speglade detta. Sol och måne, dagsljus och mörker, var symboliska motsatser som var exempel på det manliga respektive det kvinnliga tänkandet.

Denna åtskillnad mellan könen, vad gäller vårt sätt att tänka och handla, gäller självklart inte alla och alltid, men tillräckligt ofta – enligt somliga – för att vi ska kunna kalla det för det manliga och kvinnliga perspektivet.

JÄGARSTENÅLDER

Samerna var först

Samerna var bland de allra första som tog sig över den nu försvunna landbryggan från Danmark över till södra Sverige och sedan tillsammans med andra forna folk, som kom från Centraleuropa och förmodligen östra Europa, nådde övriga delar av Sverige i takt med att inlandsisen smälte.

Samerna var så få och hade så enormt stora landområden till sitt förfogande och för renskötselns skull, att de helt enkelt inte träffades tillräckligt ofta för att bli osams. På så sätt kom de under många tusen år att bilda världens kanske enda fredliga folkgrupp, både inbördes och mellan könen. Här var kvinnan alltid lika mycket värd som mannen. Denna jämlikhet gör också att det inte finns några kvinnor som utmärker sig som man kan skriva om.

Bäckskogskvinnan

Den starka och stolta fiskaren från jägarstenåldern i Skåne uppvisades som ett exempel på dåtidens goda hälsa och friska manliga personer, vilka fick med sig rika gravgåvor när de lämnade jordelivet bakom sig och gick vidare till dödsriket.

En dag för några årtionden sedan gjorde man en analys av skelettet och tittade närmare på bland annat de slitmärken från senfästena som fanns på bäckenbenet. Man upptäckte då att denna man förmodligen hade fött omkring 12 barn och således snarare borde uppfattas som en kvinna.

Att man hade gjort en felbedömning av skelettet vid den första analysen beror på att bara ungefär 80% av alla män har typiska manliga drag i sitt skelett som säger att de är män, och likadant för kvinnor. De övriga 20% av individerna har ett skelett som tangerar det motsatta könet och i en del fall kan det övertyga en osteolog (benexpert) att individen är av, så att säga, fel kön, vilket alltså hände med Bäckskogskvinnan. Detta leder funderingarna till hur hon såg ut medan hon levde och hur hon var i det verkliga livet. Kanske skrämde hon vettet ur dåtidens män.

Jägarstenålderns sällsynta gravar förekommer nästan bara i Skåne och Danmark, samt från periodens senare del. Här finns allt från äldre kvinnor (vänster) till yngre med sitt barn (höger).

På hjorthorn och svanvingar

Så fint och vackert, kan vi tycka i dag när vi betraktar de forna kvinnogravarna vid Skateholm i Skåne som är från en senare del av jägarstenåldern. Här kan en ärofull och aktad kvinna ha fått en begravning på ett magnifikt hjorthorn, men många andra säregna drag finns också från dansk jord vid samma tid där svanvingar och många andra attribut fått följa med i de kvinnliga gravarna.

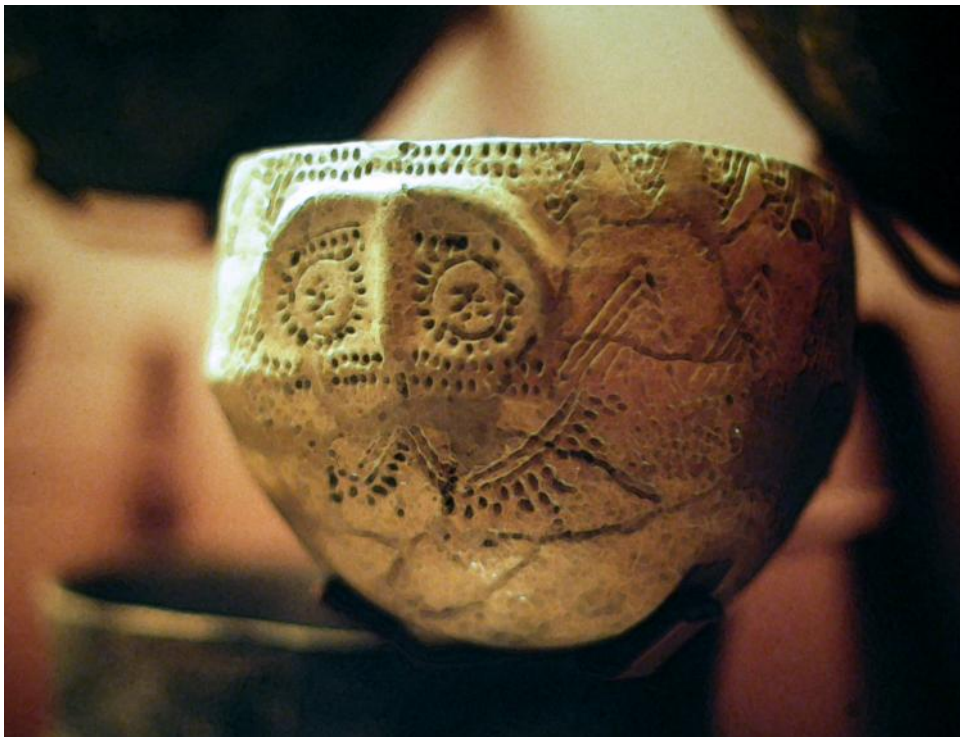
Det innebar att dessa kvinnor hade en förmåga att vinna en betydande respekt och att de efterlevande verkligen gjorde sitt yttersta för att hedra personen och se till så att de kom fram på önskat sätt till sina förfäder i det avlägsnas land för de döda, vilket vi inte ens ser skymten av.

BONDESTENÅLDER

Krukmakerskor

Ibland hävdar man att hantverk är en kvinnlig syssla, så länge som den bedrivs i hemmet och inte har något kommersiell betydelse i samhället, men så fort som den förs ut som en handelsvara tar männen över. I vår egen tid kan man ta matlagningen som ett exempel, där det i regel är kvinnorna som lagar maten i hemmen men på restauranger har man ofta anställt en manlig kock.

Om det nu verkligen var kvinnor som tillverkade keramikkrärlen och männen som tillverkade flintyxor och skafthålsyxor samt göt kopparföremålen under forntiden, vilket vi inte vet någonting om, måste dessa kvinnor hyllas för den prakt och skönhet som många gånger präglar form, proportioner och dekorationerna på många av de enastående krärlen. Vanliga enkla blomkrukor är däremot en sen produkt och kan inte jämföras med den många gånger eleganta keramikproduktion som tillhörde vardagen under forntiden, även om den mestadels användes vid ceremonier och i riter och ingalunda förekom i gemene mans hem.

Ett par ögon med ögonbrynsbågar och näsrygg som sannolikt hör till en gudinna.

Ögon på statyer och krukor

Ett fåtal keramikkrärl från gånggriftstid runt 3350-3000 f.Kr. har ögon som tittar på betraktaren. Motsvarande finns på den Iberiska halvön, i södra Spanien, men några hundra år senare. Trots det verkar det ha förekommit en gemensam nämnare i ett förgängligt material, kanske tyg, som medfört att detta motiv dök upp på olika platser i Europa när man minst av allt anade det.

Några av de främsta exemplen är de kvinnor som avbildas på små amuletter av ben eller skiffer, där dräkten avbildas relativt väl och emellanåt också könsmarkeringar som visar att det är kvinnor ifråga. Ännu tydligare är detta på de staty-menhirer i främst södra Frankrike, där kvinnor avbildas på större stenar där man ofta ser såväl dräkten som dolk och pilbåge. Detta för måhända tanken till gudinnan Pallas Athena som var en krigsgudinna hos de forna grekerna. Även i Norden var gudinnor delaktiga i människornas strider.

Jungfrurna som offrades i grottan

Fortfarande efter nära sjutusen år, eller runt 270 generationer, berättade man i bygden om offren av de unga kvinnorna upp i grottan som fanns i berget ovanför byn. Den arkeologiska utgrävningen kunde på ett säreget sätt bekräfta det som byborna redan visste. Här hade man mycket riktigt offrat ett flertal unga kvinnor, men det mest häpnadsveckande var att det hade skett omkring 5000 f.Kr.

Fyndet gjordes utanför Bamberg i Tyskland. Här tycks man ha ägnat sig åt människoeffter i grottan Jungfernhöhle som är förhållandevis liten, med en bredd på 3,5 meter och en höjd runt 1,2 meter. De runt 41 personerna som återfanns här var så många som 26 av dem barn, men det förekom också tonåringar och vuxna. Av dem som kunde könsbestämmas var alla kvinnor utom en enda. De låg bland ovanliga bennålar som möjligen var mordredskap. Huvudena hade sannolikt skilts från kroppen och öppnats på den vänstra sidan, varefter hjärnan tagits ut och möjligen konsumerats. Keramikkrärl som påträffades tillhörde den linjebandkeramiska kulturen (ca 5500-4800 f.Kr.) och de hade krossats tillsammans med benen i samband med ritualerna. Sedan lång tid tillbaka har ortsbefolkningen berättat en sägen om tre jungfrur som saknade huvuden och blev dödade i grottan. Jämfört med vad som påträffades därinne, kan sägnen mycket väl ha en ålder på ganska exakt 7000 år, eftersom det inte finns några spår efter senare aktiviteter i grottan.

Sent omsider

Att dö och sedan behöva vänta på en begravning i mer än 2000 år, det låter som ett byråkratiskt samhälle med sedvanligt förhinder. Om detta inträffade redan under bondestenåldern blir vi mer förvånade, men det skedde för en kvinna som enligt C14-dateringar dog redan runt 3800 f.Kr. och gravlades runt två tusen år senare. Var har hon varit under tiden? Är det kanske så att hon mumifierades och dyrkades i något hus-håll under hela denna period, i en form av hängiven förfädersdyrkan, men att man sedan fick nog av henne och lät henne få nå den sista vilan?

När man sedan gravlade henne, skedde det i en gånggrift som byggdes först när hon hade varit död i fem hundra år. Där han man både använde den för andra gravsättningar i runt tre hundra år, innan traditionen upphörde i närmare sex hundra år, varefter den återupptogs i form av nybyggda hällkistor eller ombyggda gånggrifter. Just denna gånggrift skulle inte återanvändas förrän i början av bronsåldern när man flyttade undan alla benen mitt på golvet inne i kammaren och lade dem längs väggarna, varefter man lade ner denna kvinna mitt på golvet liggande i sovställning. På henne lade man senare ytterligare tre personer, men de hade levt strax tidigare.

Kvinnorna i templet

Se upp till höger, för när man går in i det megalitiska templet i Tarxien på Malta med sina gigantiska stenblock, står det numera kvar ett fundament till en kvinnlig staty på den högra sidan alldeles efter det att man har passerat ingången. Hon vaktade och välkomnade alla besökare. Andra fynds i form av statyetter av en sovande kvinna liggande på en bädd visar vad som sannolikt utspelades här. Likt oraklen och deras konster fanns det kvinnor på dessa platser som genom sömnen nådde de gudomliga världarna och tog med sig svaren tillbaka till de som frågade om väsentligheter i deras egen värld. Med andra ord var sannolikt de megalitiska templen på Malta i hög grad en kvinnlig angelägenhet. Frågan är om detta även gäller för de nordiska och västgötska megalitgravarna.

Cessair och kvinnorna på Orkneyöarna

Andra kvinnor som spelat oss ett spratt och får oss att inse att vi inte har något bra grepp om förståelsen av utvecklingen under bondestenåldern, är de som utvandrade från Medelhavet till Orkneyöarna. Där uppe i norr kom en eller flera av dem att bli betydelsefulla stammödrar till många av de efterlevande släkterna på öarna ända fram till i dag.

Ungefär samtidigt som de antas ha kommit byggde man de säregna husen vid Skara Brae, vilka har vissa likheter med både megalitgravar och samtidens tempel på Malta. Hur dessa fragmenterade pusselbitar hör ihop, är det fortfarande ingen som vet.

Möjligen finns det andra kvinnor som åstadkommit ännu värre vandringar, än upp till norra Skottland. Gentekniken har även visat att det kom en grupp kvinnor från trakten av södra Ryssland och tog sig mer eller mindre rakt norrut med en böjning åt väster tills de kom till den östra delen av Nordamerika. Härifrån var det vissa som färdades vidare och nådde ända ner till Sydamerika där det finns några få bygder där deras ättlingar fortfarande finns kvar.

Både för Orkneyöarna och Nordamerika måste man fråga sig om det verkligen bara var kvinnor som färdats dessa långa sträckor, eller om de kom i följe av män vars gener antingen dött ut under de följande årtusendena eller om de slogs ihjäl tämligen direkt efter ankomsten.

Dessa historier har vissa beröringspunkter med den äldsta delen i de irländska krönikorna som berättar om de första invånarna på Irland. Här är kvinnan Cessair märkligt nog huvudpersonen trots att Irland sägs ha blivit befolkad av tre män och femtio kvinnor, varav hon var en av dem. De dog alla före den stora floden eller som en följd av den, så att det inte blev någon avkomma. Frågan återstår om det kan ha förekommit sådana följen med några få män och väldigt många kvinnor vid den tiden och i så fall varför?

Vi vet att kvinnor, kanske i följe av män, tog sig från östra Medelhavsområdet till Orkneyöarna vid okänd tid under bondestenåldern. Ungefär samtidigt begav sig andra kvinnor från Kaspiska Havet till Nordamerika, sannolikt via Island och Grönland, men vilka vägar de valde vet vi inte, bara att de kom fram – långt före Columbus och vikingen Leif Eriksson Röde.

Hallonkvinnan

Någon gång under gånggriftstid, runt 3100-3000 f.Kr., dränktes en ung kvinna i en stor och grund insjö söder om Falköping, vilken är detsamma som den nuvarande Mönarps mosse. Detta skedde sedan hon hade ätit en stor portion hallon. Hon blev bara 20-25 år, var klen byggd och ovanligt kort, bara c:a 145 cm lång. När hon återfanns flera tusen år senare hittade man även hallonkärnorna i trakten av hennes mage. Hon var inte den enda kvinna som dödades på detta sätt, sannolikt som ett offer till gudarna, utan ett flertal andra personer och då i regel kvinnor har påträffats under liknande omständigheter i Danmark från denna tid. De har också troligen blivit dränkta.

Igelkottskvinnan

Det drygt tiotal relativt stora gravfälten på Gotland från bondestenålderns mitt (c:a 3200-2400 f.Kr.) tillhör den gropkeramiska kulturen. Antalet män och kvinnor är någorlunda lika, men barn är ovanliga. En av de mer säregna kvinnorna, fast ändå inte så mycket, är igelkottskvinnan i Ajvide. Hon hade fått med sig ett stort antal hörntänder av säl, vilket bör betraktas som relativt naturligt eftersom vissa dräkter var dekorerade på detta sätt, men det tycks ha varit mest vanligt hos yngre män. Vissa arkeologer vill att dessa rader med hörntänder som prydde kroppen ska vara ett exklusivt kvinnligt attribut, men så var det inte. Likaså finns det en felaktig uppfattning att just denna igelkottskvinna hade en mössa av igelkottsskinn, eftersom man fann något som tycks ha varit ett stort igelkottsskinn med alla taggarna bevarade ovanför hennes huvud. Problemet är bara att skinnet återfanns närmare 20 centimeter från huvudet och då är det knappast någon mössa, utan en gravgåva fast av den ovanliga slaget. Frågan återstår om det verkligen är igelkottstaggar och varför hon fick med sig detta.

STY-kvinnor

De spridda och ibland samlade gravarna från det svenska fastlandet vid ungefär samma tid (runt 2900-2400 f.Kr.) tillhör stridsyxekulturen (STY). I likhet med snarlika kulturer runt om i östra Europa är det en någorlunda jämn fördelning mellan män och kvinnor, men männen gravar kan vara rikare. Även om en del gravar helt saknar gravgåvor, är det ändå relativt lätt att fastställa om det är en man eller kvinna. Både män och kvinnor ligger hopkrupna i en sovställning med böjda knän och händerna upp mot ansiktet, antingen i en öst/västlig riktning där de har ansiktet vänt åt söder, eller en syd/nordlig riktning där ansiktet är vänt åt öster. Skillnaden är att männen alltid är riktade åt ena hållet och

kvinnorna åt det andra. Vilket håll som var rådande i olika områden av nordöstra Europa kan dock variera mellan de skilda kulturerna.

Många av dessa traditioner hade förekommit i centrala Europa hos de första bönderna runt 5500-4000 f.Kr, men sedan försvunnit varefter de plötsligt kom tillbaka i nordöstra Europa. I västra Europa kom en snarlik kultur att uppstå, klockbägarkulturen, där man också gärna gravlade på detta sätt.

Hällkistor med gavelhål var den tradition som kom till västra Sverige från Normandie i Frankrike c:a 2400 f.Kr.

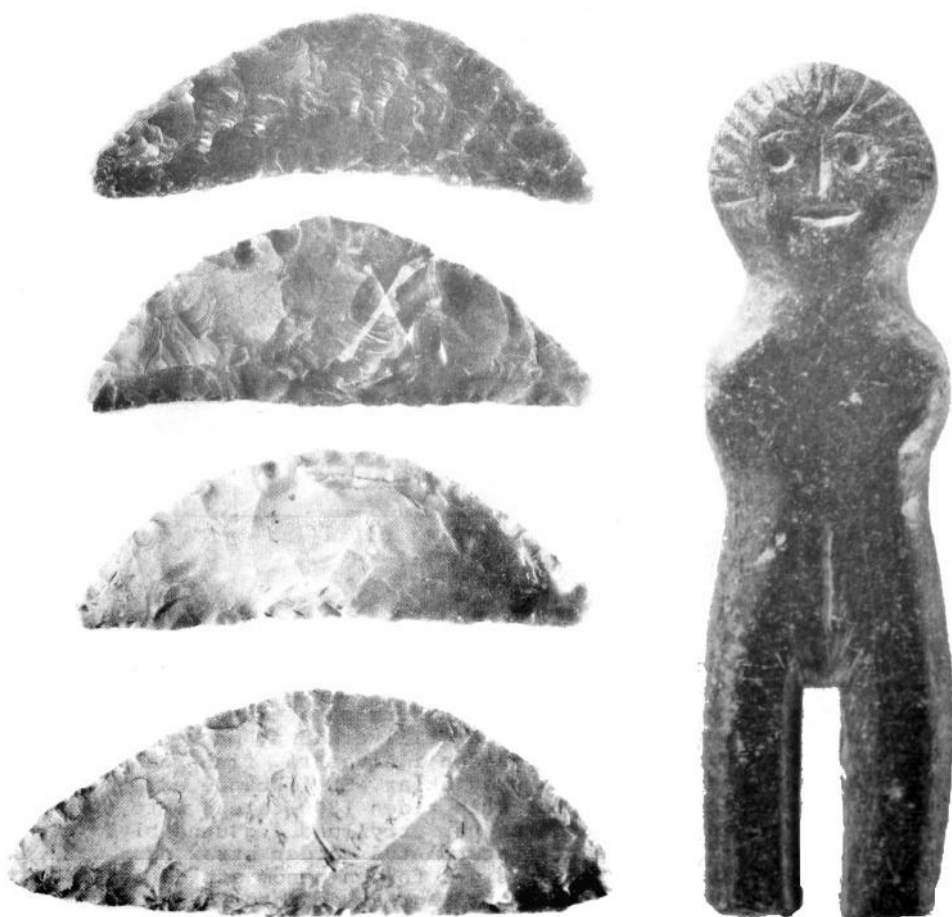
Gavelhål

Slutet på bondestenåldern och övergången från stridsyxekultur till dolk-kultur eller hällkisttid (senneolitikum c:a 2400-1800) medförde att en rad nya föremål introducerades samt att hällkistor började byggas. Allt detta nya kom som ett påtvingat kulturpaket från trakten av Normandie i norra Frankrike, samtidigt som den tidigare kulturen i Norden upphörde. De äldsta hällkistorna hade ett runt hål på ena kortsidan, ett så kallat gavelhål, men de upphörde efter en tid och saknas helt på de relativt små hällkistor som kom att byggas närmare bronsåldern. Dessa gavelhål har fått igång fantasin hos en del forskare som antar att de är en symbol för födelsemysterier, förenat med döds mysterier. På så sätt förenas livets början och dess slut, där den döde återförs till Moder Jords sköte. Traditionen att bygga sådana hällkistor med gavelhål för-

des långt österut med de indoeuropeiska vandringarna och etablerades både i Georgien, Indien och ännu längre bort, men ingenstans finner man spår efter symbolens betydelse.

Järbo-statyetten

Någon gång under dolkkulturens era (c:a 2400-1500 f.Kr. som även omfattar bronsålder period I) offrades 4 flintskäror i Järbo i Dalsland. Det unika med detta fynd är att man även lät en liten enkel statyett av en människa få följa med. Tack vara att den har fått en tydlig könsmarkering, vet vi att det är en kvinna som avbildats. Något motsvarande, fast män, förekommer inte i Norden eller angränsande länder.

Statyetten av en kvinna, c:a 10 cm hög, är unik i sitt slag i Norden. Den deponerades ihop med fyra flintskäror som daterar fyndet till okänd del inom dolkkulturen (c:a 2400-1500 f.Kr.).

BRONSÅLDER

Kleva-kragen

Den lilla bronshalskragen (c:a 1500-1400 f.Kr.) från Skattegården i Vilske-Kleva på Falbygden har tolkats som ett kvinno smycke, men frågorna är många. Dels är den så pass liten att det måste ha varit en ung kvinna som bar den, ty sådana föremål bars bara av kvinnor, dels kommer den från en kultur runt Lüneburg i mellersta Tyskland mellan floderna Weser och Elbe. Platsen där den slutligen deponerades, sannolikt i ett röse, är känd för sina rika fynd under en stor del av bondestenålderns senare del och in i bronsålder, samt har också några strödda fynd av speciellt slag från järnåldern. Fler pusselbitar har vi inte, så vi kan bara spekulera om ifall det var långväga äktenskapsförbindelser mellan rika bygder eller resultatet av en ovanlig handelsförbindelse som medförde att detta unika importfynd hamnade i svensk jord.

Den importerade halskragen från Tyskland, vilken återfunnits i Västergötland, återgiven utböjd.

Under ett röse

Även bland bronsålderns rösen och högar dominerar männen, men ungefär $\frac{1}{4}$ av dessa gravar är tillägnade kvinnor. Om antalet gravar är i underkant gäller det inte fynden och rikedomen i dem, utan i detta anseende är de fullt jämförbara med mansgravarna. Ifall en kvinna bara tillhörde rätt familj och hade fått rätt gifte etc, fick hon en skrytsam grav efter sig, ibland med mycket rika gravgåvor.

Egtvedspigan

Med blommor under huvudet och vilande på en kohud i sina vackert vävda sommarkläder av ull, samt innesluten i en urholkad ekstock av ansenlig ålder, fick hon en plats långt inne i ett mäktigt bronsåldersröse

som slöts över alltsammans en sensommardag år 1370 f.Kr., enligt årsringsdateringen av ekstocken, som i sig blev fälld . Hon var c:a 17 år, hade ljust hår, var omkring 160 cm lång samt var en av de förnämsta kvinnorna i sin bygd på den tiden.

Andra kvinnor från samma tidsepok fick inte bara rika gravgåvor, utan kunde också ha frisyrer som var så avancerade att det krävdes att någon annan arrangerat dem under några timmars tid innan de blev färdiga.

Egtvedspigan kan beskådas med flera andra samtida gravar i basutställningen på Nationalmuseet i Köpenhamn.

Flickan med hunden

Ute på mossmarkerna inte långt från Gökhem by på Falbygden, dog en ung kvinna och hennes hund av okänd anledning, troligen under bronsålder. Detta är inte en tid när vi förväntar oss människoooffer på detta sätt, utan förmodligen ska vi nog räkna med en olyckshändelse som medförde att de som satt där hemma och väntade på dem fick vänta förgäves.

Kvinnan med hästsvans och mannen med svärd och fallos, vilka håller om varandra, är en av de mest berömda av hällristningarna i Tanum, Bohuslän.

Hällristningar och hästsvans

Visserligen dominerar männen på hällristningarna, men enstaka personer är kvinnor. I varje fall tolkas de som kvinnor i de fall som de saknar manlig könsmarkering och dessutom har hästsvans. Kvinnor med långt

utslaget hår har i vissa kulturer uppfattats som ogifta, medan den gifta kvinnan skar av sig sitt hår. Om detta också var ett mode under bronsåldern i Norden, bör många av hällristningsfigurerna utan könsmarkering vara kvinnor.

I Skåne har man påträffat en forntida plats i ett kärr där de nygifta kvinnorna kastade ut sina långa flätor som symboliserade att de var ogifta. Denna tradition var sedan kvar in i historisk tid.

Oraklet i Delphi

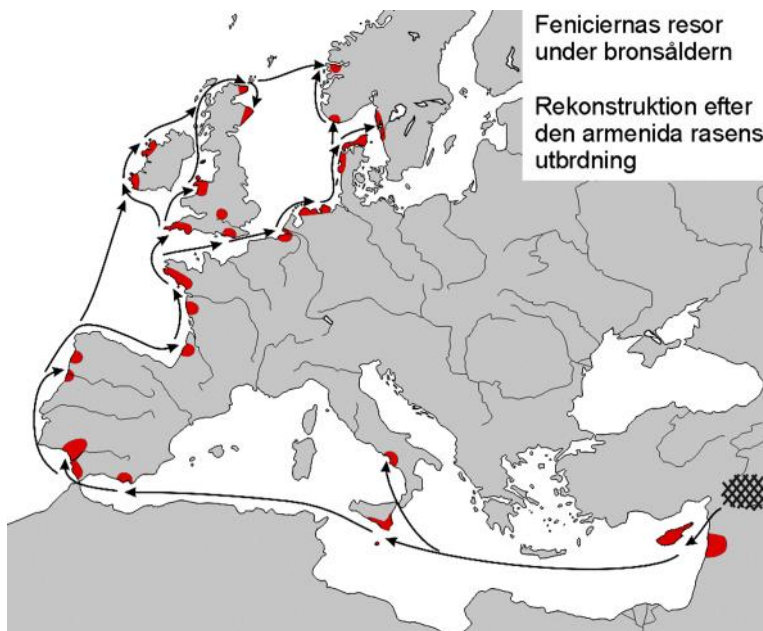
Att försöka tänka sig ett manligt orakel känns felaktigt, eftersom hela processen omkring oraklet vid Delphi, och många andra liknande orter, är utpräglat kvinnliga. Samma uppfattning hade man i Norden där sejd, som var en slags spådomskonst, helst inte skulle utföras av män eftersom det ansågs göra dem kvinnliga. Det var inte alls passande. Tyvärr vet vi inte vad man menade med detta eller vad det var som hände när man sejdade.

De stillsamhet som rådde vid Delphi har återvänt, men däremellan förekom invasionsstyrkor som plundrade och förstörde.

Feniciernas barn

Under bronsåldern nådde fenicierna långt utanför Gibraltar. Medan många forskare letar efter föremål och tittar på krukskärvor medan de funderar på hur långt de kan ha nått på sina långväga handelsresor, har andra forskare funnit andra sätt att lösa detta problem. Längs de europeiska kusterna finns strödda och spridda områden där befolkningen bär på ett avvikande genetiska särdrag gentemot befolkningen i övrigt. Detta särdrag har visat sig komma från fenicierna, som alltså ingår bland deras förfäder för mer än 3000 år sedan. Frågan är vilka de lokala kvinnorna var som tog så väl hand om sjöfararna att det blev en bestående avkomma i området, ifall kvinnorna var slavinnor och trälkvinnor eller om det var männen som beslutade sig för att stanna kvar långt hemifrån och ingå äktenskap med dem.

Pikterna ankomst och de iriska kvinnornas barn

Männen som kom flyende på Nordsjön i några fåtal skepp rundade Skottland för att nå fram till Irland, någon gång i mitten av bronsåldern. Där fick de möta den irländske kungen och bad då om att få land att styra över, under hans beskydd samt kvinnor att få gifta sig med. Detta bejakades på ett enda villkor, att de från och med denna stund räknade sitt släktskap på mödernet, som ett minne av att deras kvinnor kom från Irland. Så blev det, enligt sägner och sagor. De flyttade över till Skottland där de långt senare blev kända som pikterna, vilket är romarnas namn på dem och syftar på deras bemålade kroppar när de

stred. Löftet höll de och trots att de var ett lika mansdominerat samhälle som alla andra runt omkring, räknade man alltid släktskap på mödernet. Därför ärvdes kungamakten genom kungens döttrar istället för att gå direkt till söner eller andra manliga arvingar, ända fram till år 843 när Kenneth macAlpin kunde bli kung över både pikterna och scoterna, eftersom hans fader var kung över scoter och hans morfar var kung över Cruithne (pikterna), samt förena länderna till Skottland. Fast i praktiken var sammanslagningen utdragen och mer långvarig innan den fullbordades.

Kvinnorna som kom till ön Delos

För länge sedan, skrev Herodotos på 400-talet f.Kr., kom två unga kvinnor från den yttersta Norden ner till den grekiska ön Delos i sällskap av fem manliga beskyddare, där de överlämnade gåvor till templet. De två första var Arge och Opis, de som kom efter dem hette Hyperoke och Laodike. Eftersom dessa kvinnor inte kom tillbaka igen, utan sannolikt stannade kvar för att hedras, ville inte befolkningen i norr skicka sina kvinnliga sändebud längre. Istället lindades tempelgåvorna in i halm och fördes vidare från folk till folk till dess att de kom fram dit det skulle.

Detta måste vara ett av det äldsta exemplet på reguljär postgång med paket i Europa. När dessa händelser utspelades vet vi ingenting om, men det bör ha skett under bronsåldern, såvida inte historien är ännu äldre.

Sitonerna och andra frigjorda kvinnor

Greker och romare försökte få information om de ytterst boende folken som de kunde ana långt bortom horisonten. Ibland tillskrevs de märkliga egenskaper eller kroppsformer, men en sak visste man, norr om skyterna i södra Ryssland men söder om den nordligaste Norden bodde issedonerna där kvinnorna hade samma makt som männen. Detta folk som Herodotos beskrev kortfattad på 400-talet f.Kr. var sannolikt identiska med de sitoner som Tacitus nämnde år 98 när han menade att de bodde bredvid svearna och att de styrdes av kvinnor. Troligen bör vi söka efter dem i nordvästra Ryssland, Polen eller Baltikum, men de kan också ha varit samer i Finland eller Sverige. Att de styrdes av kvinnor är förmodligen en överdrift, där Herodotos version sannolikt kommer närmare sanningen.

JÄRNÅLDERN

Ordande äktenskapsavtal

Hos kelterna i Frankrike vet vi att de övre samhällsklasserna hade ordnade äktenskapsavtal. I en berättelse av Caesar för drygt två tusen år sedan får vi reda på följande:

”Överallt i Gallien finns det två samhällsklasser vilka ensamma åtnjuter alla rangens och samhällsställningens företräden. Ty det lägre folket anses som föga bättre än slavarna, och de törs inte göra något på egen hand och får inte deltaga i några rådsförsamlingar. Många tvingas av hårda skuld- och skattebördor samt av de mäktigas oförrätter att ge sig i slaveri under de högbördiga. Dessa har sedan mot dem alla de rättigheter som tillkommer herrar gentemot slavar.

När en man mottager ett visst förmögenhetsbelopp av sin hustru som hemgift, lägger han efter verkställd värdering ett lika stort belopp av sina egna ägodelar till hemgiften. Hela det så uppstånda beloppet bokförs gemensamt och dess avkastning förbrukas inte. Den av makarna som överlever den andra får sedan åtnjuta båda deras ägolott tillsammans med de gångna årens avkastning. Männen har bestämmanderätt över sina hustrurs och över sina barns liv och död.”

Sedan skriver han att det var stor skillnad mellan kelter och germaner, som bodde öster om floden Rhen och norr om Donau, men hela den beskrivningen tycks bara stämma på sueberna i de östligaste delarna och vars traditioner i hög grad var påverkade av folken långt bort på de ryska stäpperna. Därför betyder det ingenting när Caesar säger att germanerna saknade kelternas levnadssätt och organisation, eftersom andra författare under de efterföljande seklerna säger emot detta. En sådan nedvärdering av det germanska folket låg djupt förankrat i Caesars intresse, för då fanns det heller inget romerskt intresse av att erövra det folk som han hade angripit två gånger och insett att de omöjligen kunde erövrats.

Cimbrernas prästinnor

Cimbrerna utvandrade från Jylland omkring år 115 f.Kr. och under de närmaste åren kom många andra folk att ansluta sig till dem. När de så mötte romarna i öppna strider var de oövervinnliga. Efter fortsatta vandringar i Frankrike och ner på den Iberiska halvön, återvände de och gick mot Italien. Efter flera nya segrar lyckades romarna till slut att krossa dem. Då hade deras krönikörer redan fått reda på vilket öde som deras stupade soldater och befälhavare mött. Efter en vunnen strid högg

cimrerna och deras allierade sönder krigsbytet och offrade dem åt sina gudar. Fångarna slaktades som krigsoffer av deras prästinnor. En av krönikörerna skrev följande:

”Bland cimbrernas hustrur fanns prästinnor som var synska. Dessa var gråhåriga, klädda i vitt med lingula mantlar fästade med spännen, och med bronsprydda bälten samt barfota. Med ett svärd i handen mötte de fångarna utanför lägret, krönte dem med en krans och ledde dem till ett metalliskt kärl om cirka tjugo amphorer (=550 liter eller $\frac{1}{2}$ m³). De hade rest en plattform och dit upp gick prästinnorna, tog fångarna och böjde dem över kitteln för att därefter skära av strupen. Från blodet som rann ner i kitteln utläste några av prästinnorna profetior, medan andra skar upp kroppen och sedan de granskat och spått i inälvorna uttalade de sig om segrar för deras eget folk.”

Motsvarande offer av krigsbyten är kända från skilda håll runt om i södra Skandinavien.

Gundestrupskitteln, från Danmark, som är tillverkad av tunna silverplåtar kan vara från cimbrernas tidsperiod och möjligen ett exempel på prästinnornas kittlar. I varje fall avbildas gudar och gudinnor.

Valkyrrior, nornor och fylgior

Till de stridande krigarna på slagfältet kom andra kvinnliga gudomligheter och gav dem seger eller nederlag, allt i enlighet med de beslut som Oden hade kommit fram till. De var med mitt i striden så länge den

varade och förde sedan med sig hjältarna till Valhall. Där skulle de sedan få leva som på jorden med festligheter och nöjen intill Odens tron, medan valkyriorna fortsatte att passa upp dem och hällde upp öl och bar fram stekar.

Bortom alla manliga dåd och bragder fanns det osynliga kvinnor i den gudomliga världen, vilka spann livstrådar och formade alla människors individuella levnadsöden. Deras namn var Urd, Verdani och Skuld. Hur mycket än människorna kämpade emot eller drev på, förmodade de ingenting mot de tre nornornas nycker och beslut. De hade alltid sista ordet när det gällde människornas strävan och insatser.

Varje släkt hade sin egen skyddsgudinna, och denna kvinnliga ande följde släktens överhuvud och kunde ge besked om annalkande faror eller ge tips och råd i dystra stunder.

Nerthus vagn och gudinnan Skade

För att försöka behålla fred och äring i bygden, offrade man till gudarna. Man förde även en praktfull vagn, dragen av heliga kor eller hästar, runt om i bygderna för att boskapen skulle förmeras och ägorna förbli bördiga. Angående denna vagn skrev Tacitus år 98 följande fritt återgivet, om folken i Skandinavien och delar av norra Tyskland:

”De dyrkar Nerthus. Det är Moder jord. De tror att hon deltar i människornas angelägenheter och far in bland folken. På en ö i Oceanen finns en helig lund och i den en åt gudinnan helgad vagn som är

höljd i ett täcke. Att beröra den är endast tillåtet för prästen. Han märker att gudinnan är närvarande i sin helgedom och ledsagar henne i djup vördnad när hon kommer åkande efter kor. Då är det glada dagar och alla ställen som hon värdigas besöka och gästa är festprydda. Fred och ro känner man bara då, ända till dess samma präst återinför gudinnan i helgedomen. Sedan tvås vagnen och täcket och själva kultbilden i en avsides liggande sjö. Slavar förrättar tjänsten, men genast uppslukas de av samma sjö. Härav finns en hemlig skräck och en from ovetenhet om vad detta är som bara de som ska dö får se.”

Många sägner finns ibland annat i södra Sverige som berättar om vagnar som sänkts ner i sjöar. I Danmark har både hela och delar av praktfulla vagnar från denna tid återfunnits i mossmarker i och igenväxta sjöar. Denna gudinna hette troligen Njörd och blev senare känd som Gerd Ymersdotter. Prästen kallades troligen Njord, en titel som även återfinns bland personnamnen på de allra äldsta medlemmarna i den urgamla Ynglingaätten som styrde Sveariket i äldsta tider enligt sagorna.

En annan mycket viktig gudinna var Skade, såvida de inte var identiska med varandra. Hon dyrkades vid samma tid i södra Sverige och i det ödanska området och var så ledande att grekerna namngav området efter henne, Skade-navia (Skades ö) som senare blev Skandinavien.

Tre viktiga orter i Västergötland helgades till henne och kallades Skade-vi, vilket betyder en plats där gudinnan Skade dyrkades och kanske förväntades skydda bygden särskild noga. Dessa ortnamn ändrades senare till Skövde och förutom staden vid Billingen, där Sveriges näst största guldfynd påträffats, finns ett Skövde vid den gamla staden Lödöse halvvägs uppströms längs Göta Älv, samt vid Tumberg där säregna fornlämningar och fornfynd antyder att särskilda händelser utspelats här.

Kvinnorna som namngav länder

Det var inte bara Skandinavien som namngav av en kvinna, om än en gudinna. Detsamma gällde staden Aten som fått namn av gudinnan Pallas Athene.

Ön Irland var under forntiden ett eget rike, sedan urminnes tider enligt krönikorna. Här berättas att ön haft många namn men att ön genomgående uppkallats efter kvinnor, vars betydelse i övrigt aldrig framträder och utmärker sig. Under tidig historisk tid hette ön *Scota*, efter en tidig kungahustru med detta namn. Hon var gift med *Milid* som blev stamfader för den kungadynastin som rådde över ön från mitten av bronsåldern fram till den engelska erövringen i början av medeltiden. En gren från denna irländska stam erövrade den västra delen av Skottland och förde med sig namnet dit.

En äldre dynasti på Irland, runt bronsålderns början, var Tuatha de Danann, som betyder gudinnan Danus folk. Danu var enligt krönikorna från början en vanlig människa och många av hennes släktingar blev senare upptagna i gudarnas skara.

Ett annat namn på Irland är Eire, som är förledet i vårt namn på landet, vars ursprung också återfinns bland Tuatha de Danann i krönikornas berättelser. Det är sannolikt namnet på gudinnan Hiwerion, som senare utvecklades till Hiverio och Iberio, varför romarna kallade ön för Iouernia och sedan Hibernia. Hennes systrar hette Banba och Fodla, vars namn kunde användas av poeter för att beteckna Irland.

Sköldmön Veborg

Vilken kvinna som helst av de friborna hade rätten och möjligheten att lämna de kvinnliga sysslorna och dra på sig härkläder. Med sin skyddande rustning och sina skarpa vapen följde de männen ut på krigståg och härjningar. De segrade, flydde och stupade på samma villkor som männen. När romarna efter en seger gick omkring och betraktade slagfältet för att ta tillvara hela vapen och rustningar samt andra värdesaker, fann de till sin förskräckelse att en del av de stupade germanerna var kvinnor. De var inte många, men blotta tanken att de hade stridit mot kvinnor med vapen i hand fick dem att rysa. Sådant var definitivt inte tillåtet inom romarriket, inte ens när imperiet föll samman och erövrades.

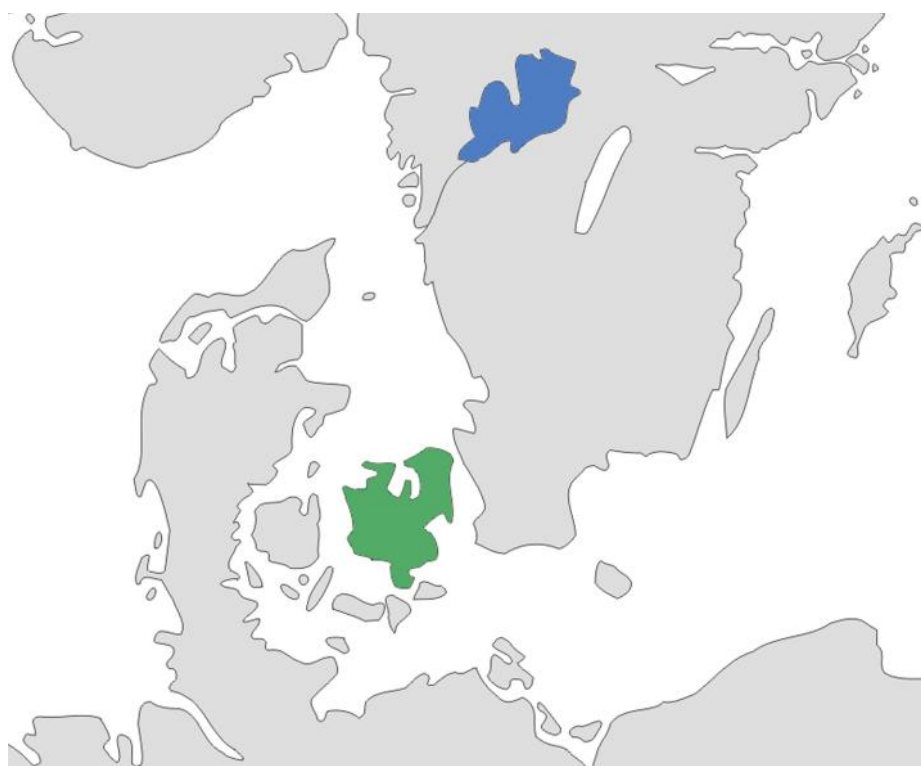
Bland några av de mest välkända sköldmöerna är Veborg som var med och stred i det berömda Bråvallaslaget utanför Norrköping i mitten av 700-talet. Hon kom med en stor härstyrka från Gotland och anslöt sig till Haralds Hildetands danska sida. Det sägs i sagan att hon gick hårt fram mot svearna och götarna. Van som hon var med hjälm, brynja och svärd och gick hon mot den kämpe som hette Soknarsote. Hon gav kämpen väldiga hugg, anföll honom länge, och ett hugg högg hon i kinden och klöv sönder käften och ett stycke av hakan. Han slog skägget in i munnen och bet i det och höll så upp hakan. Hon fortsatte sedan att utföra stora bedrifter i hären. Strax därefter mötte hon Torkel styvsint, konung Sigurd Hrings kämpe. Den dusten blev hård mellan dem. Innan han höll upp dräpte han henne, sedan hon fått många sår och visat stor djärvhet.

Gefjons väg från götar till daner

Dessvärre förekom det att de forna diktarna gjorde vackra omskrivningar för kända händelser, som sedan blev fullständigt obegripliga när alla hade glömt vad de syftade på. Ett sådant exempel handlar om den driftiga kvinnan Gefjon. Det sägs i samband med att Oden kom söder-

ifrån och lade länderna i norra Tyskland och delar av Danmark under sig att hon utökade riket på ett sätt som vi inte längre kan tolka. Snorre Sturlasson skrev följande:

”Så for Oden norrut och tog sin boning på en ö som numera heter Odense på Fyn. Sedan sände han Gefjon åt norr över sundet att leta land. Hon kom till Gylfe och han gav henne ett plogland. Då for hon till Jotunhem och födde där fyra söner med en jätte. Hon förvandlade dem till oxar, spände dem för plogen och drog hela landet ut i havet och sedan åt väster mitt emot Fyn, och det kallas nu för Själland. Henne fick sedan Sköld, Odins son, till äkta och de bodde i Lejre på Själland.”

Likheten mellan Vänern och Själland, ingår som en symbolisk geografisk förklaring hur erövringen gick till.

Andra fragment av snarlikt slag berättar om Humle (eller Hamal) som fick sönerna Dan och Angel, vilka erövrade nytt land och bildade Danariket och Angeln. Danariket var just det ödanska området med Lejre på Själland som centrum. Dessutom sägs det att Danariket bildades av svear som lämnade sitt land för att etablera ett nytt rike. Deras härkomst kanske bör sökas i Västergötland av flera skäl, exempelvis var Amalerna namnet på den kungliga släkten av ostrogoterna nere vid Svarta havet, efter en stamfader som hette Hamal. Dessa Ostrogoter kom från ett landskap i Västergötland som på den tiden hade samma namn, och

detta område var troligen detsamma som Skaraborg. Alltså var dessa namn snarare titlar eller begrepp på släkten och inte personnamn. Ett annat skäl är att texten om Gefjon avslutas med påståendet att ”det finns ett vatten eller hav efter landet (som hon drog bort och) som kallas Lögen. Fjordarna i Lögen ligger alldeles på samma sätt som näsen i Själland.” Denna geografiska beskrivning stämmer bara på Väneren intill Skaraborg.

Sammanfattningsvis kan vi kanske gissa att Gefjon tog med sig sina söner från norra Västergötland som var en viktig del av Sveariket och erövrade Själland och andra landområden där de bildade nya riken. Märkligt nog är det hon som gått till historien och inte maken eller sönerna.

Amalasantha och kejsare Justinianus hämnd

Amalasantha var en av medlemmarna i den ostrogotiska kungasläkten och som förärades med ett namn som anknöt till stamfadern Hamal. Hon var driftig och lika känd runt hela Medelhavet som sin make kung Theodoric den store (dog 526) i Italien. Efter hans död insåg hon snabbt att deras son Athalaric inte hade kraft eller förstånd nog att styra riket. Om henne sägs det följande i krönikorna:

”För sin sons skull utvalde hon tre utmärkta lärare, men detta tilltalade inte goterna som ville att deras kung skulle styra över dem på det gamla viset. Då samlade de sig och gick Amalasuenta till mötes och krävde att hon skulle gifta om sig och styra landet med sin make. De tillade att inte ens Theodoric hade accepterat att en enda av goterna skickade sina barn till lärare, eftersom de inte hade rätten att förakta hanteringen av svärd och spjut. De gotiska männen krävde att Athalaric fick några jämnåriga gossar som följeslagare så han med dem skulle få den rätta utvecklingen och uppfostran. Amalasuenta tvingades mot sin vilja att gå med på detta och lärarna lämnade Athalaric. När han sedan växte upp lärde hans jämnåriga vänner honom att dricka och umgås med kvinnor och gav honom på så vis en fördärvlig uppväxt som medförde att han vägrade att lyssna på sin moders råd.

De tre främsta bland goterna kallade hon till sig och skickade dem till landets gränser för att upprätta ett försvar, men egentligen var det för att bli av med dem. Trots detta fortsatte de genom sina vänner och släktingar att motarbeta Amalasuenta. När hon inte orkade stå emot detta längre skickade hon en fråga till kejsare Justinianus om hon fick komma till Byzantium (Konstantinopel) och han svarade omgående att han ville ta emot henne i Byzantium.

Amalasuenta valde då ut några kraftfulla goter som fick i uppgift att döda de tre goterna hon tidigare hade skickat iväg till landets gränser och vilka var huvudansvariga för komplotten mot henne. Hon förde sedan all sin egendom, som bland annat omfattade 400 centenaria (à

100 guldmynt, d.v.s. 182 kg) guld på ett enda skepp och valde ut till besättning några av de mest trogna goterna samt lät dem segla till Epidamnus. Där beordrade hon att all packning skulle förvaras ombord på skeppet tills hon fick besked om huruvida de tre männen verkligen mördats eller om någon av dem överlevt. Om de var döda skulle hon stanna kvar i landet och se till så att skeppet återvände, men om någon av dem överlevt skulle hon omgående segla vidare till kejsaren. När hon fick beskedet att mordet hade genomförts, återkallade hon skeppet och inrättade sitt styre i Ravenna.

Bland goterna fanns en man vid namn Teudahad, son till den Amalafrida som var syster till Theodoric den store. Han var redan åldrad vid den tiden, bevandrad i den latinska litteraturen och Platons undervisning men utan kunskap om krig och aktivt liv. Däremot var han hängiven jakten på pengar och hade lagt under sig en stor del av jordarna i Toscana där han var ivrig att använda våldsamma metoder för att fördriva de återstående jordägarna. Amalasuenta ansträngde sig att hindra hans framfart och därför blev han ständigt förargad och förbittrad på henne. I hemlighet försöka han sälja allt han ägde i Toscana till kejsare Justinianus för en stor summa pengar och en senators rang, varefter han kunde tillbringa resten av sitt liv i Byzantium.

Vid denna tidpunkt drabbades Athalaric en förödande sjukdom, efter att i sin dryckenskap ha passerat alla gränser. Amalasuenta blev villrådig, eftersom hon inte hade något förtroende för sin son. Hennes eget liv och status beroende av att han var kvar i livet och inte dog, i synnerhet sedan hon hade angripit några av de förnämsta bland goterna. Av det skälet var hon ivrig att överlämna makten över goter och hela Italien till kejsare Justinianus för att därmed säkra sitt eget liv.

Kejsaren blev överlycklig när han fick höra nyheterna både från Amalasuenta och Teudahad. Under tiden blev Teudahad instämd av Amalasuenta på grund av de många toscanares skull, vilka intygade att han hade våldfört sig på hela befolkningen i Toscana och utan anledning hade beslagtagit deras egendom. Han hade inte bara tagit de vanliga medborgarnas gårdar, utan i synnerhet de gods som tillhörde det kejsarliga hushållet. Vid en granskning framkom det att han tveklöst var skyldig. Hon beordrade att han omedelbart skulle återlämna allt som han hade tagit innan hon lät honom gå. Sedan den stunden var det en stor fiendlighet mellan dem.

Till slut dog Athalaric sedan han varit i ämbetet i åtta år (10 okt 534). Amalasuenta förstod då att Teudahad var den som var den främsta bland goterna och att hon trots bråket dem emellan inte behövde känna någon rädsla ifall hon bara upphöjde honom till kung. Teudahad svor då alla de eder som Amalasuenta ville höra, varefter han blev goternas kung. Amalasuenta skickade då sändebud till kejsaren och lät meddela sitt beslut. Så fort som Teudahad var kung började han agera på alla tänkbara sätt emot den väg som Amalasuenta hade önskat sig och de löften han hade givit. Han knöt alla de gotiska familjer till sig som hade blivit slagna av Amalasuenta, vilka både var stora till antalet

och viktiga i sin rang bland goterna. Plötsligt lät han dräpa en del av de personer som fanns i Amalasuentas närhet och förde bort henne i fångenskap. I Toscana finns en sjö som heter Vulsina (Bolsena) där det ligger en ö (Marta), ytterst liten men med en stark befästning. Hit fördes Amalasuenta och hölls instängd under sträng bevakning. Kejsaren beslöt sig då för att sätta sig emot goterna och Teudahad varpå han skrev ett brev till Amalasuenta med lydelsen att han var ivrig att få ge henne allt tänkbart stöd. Sändebudet Petrus fick i uppgift att inte hemlighålla brevet utan tvärtom göra det känt för alla goterna och för Teudahad. Då Petrus kom fram till Italien var Amalasuenta redan död. Strax tidigare hade släktingar till de goter som Amalasuenta hade låtit döda krävt hennes död eftersom varken de själva eller Teudahad kunde känna sig säkra så länge hon levde. Därför hade de fått Teudahads godkännande och dödat henne så fort som möjligt ute på ön. Men både goter och romarna i Italien sörjde henne djupt för hon var den äldste bland kvinnor.

Detta medförde att sändebudet Petrus protesterade högt och tydligt varefter han sade att på grund av deras handling förklarade han krig utan stillestånd mellan kejsaren och dem själva. Teudahad var dum nog att beskydda Amalasuentas mördare samtidigt som han försökte övertyga Petrus och kejsaren att mordet skett på grund av goternas vilja och emot vad han själv tyckte.”

Därmed inleddes det gotiska kriget som skulle vara i nästan arton år, från våren 535 till hösten 552. Då hade omkring 90% av den italienska befolkning dött som en följd av kriget och pestepidemier. Allt på grund av det som hände med Amalasuenta.

Den ostrogotiska drottningens hämnd

Att få bli drottning trots att de saknar kungliga förfäder räcker inte för somliga kvinnor. De kräver också respekt och aktning från sina underlydande, i annat fall kan det bli allvarliga följder. En man som inte förstod kraften i detta eller ens vikten av att inte lova bort kvinnor till äktenskap utan att hålla dem, var den ostrogotiska kungen Hildibad (540-541) i Italien. Krönikorna berättar följande:

”Många av goterna vände sig till Uraias, som var kung Witigis brorson. Sedan de beklagat sig och sagt att de själva för länge sedan hade avsatt sin kung Witigis om de kunnat, ville de välja Uraias som kung över goterna. Uraias svarade att det var mycket bättre om Hildibad blev kung, både på grund av sina erfarenheter och sina lyckosamma framgångar. Då kallades Hildibad från Verona och upphöjdes till goternas kung, varvid han kläddes i purpur. Han talade till goterna och hävdade att de skulle återupprätta sitt forna rike i Italien. Därefter gick vintern och det femte året av det gotiska kriget mot romarna gick mot sitt slut (maj år 540).

Då utbröt ett gräl mellan Uraias och Hildibad. Orsaken var att Uraias hade en hustru vars rikedomar och personliga skönhet var större än hos någon annan kvinna bland goterna. Hon hade gått till badhuset klädd i praktfullhet med ornament samt tagit med sig ett stort antal tjä-nare. När hon såg kungens hustru endast iklädd en enkel dräkt, visade hon varken aktning eller vördnad för henne, utan tvärtom förolämpades hon. Hildibad var fortfarande fattig och hade inte hunnit få någon kunglig rikedom. Hans hustru kom i tårar till sin make och krävde att han skulle hämnas den oförrätt som drabbat henne. Då började Hildibad baktala Uraias och sade till goterna att han var på väg att desertera till fienden. Något senare lät han döda Uraias efter att ha anklagat honom för förräderi. På grund av detta drog han på sig goternas vrede, för det var inte alls deras vilja att Uraias skulle dö på detta ovärdiga sätt, men ingen ville hämnas detta mord.

I kungens egen livvakt fanns en gepid som hette Velas och han hade friat till en fager kvinna som han älskade över allt annat. När han var ute i ett fälttåg för att bekämpa vissa fiender, hände det att Hildibad gifte bort denna kvinna med en annan av sina underlydande. Så snart han kom hem och fick han reda på detta, kunde han inte bära sin vrede utan bestämde sig omedelbart för att döda Hildibad, i tron att han därigenom skulle utföra en god gärning för alla goter. Något senare när kungen besökte en bankett med alla de andra ädlingarna bland goterna, inväntade han rätt ögonblick. Hos dem var det sed att många personer stod omkring sin kung medan han åt och bland dem var hans livvakt. När kungen sträckte ut sin hand mot maten, medan han låg på sin bänk, stack Velas honom plötsligt med sitt svärd rakt i nacken så att hans huvud rullade ner bland faten. Alla närvarande fylldes av bestörtning och förvåning. Efter detta gick vintern mot sitt slut och det sjätte året var till ända (maj år 541).”

Vad som hände med Velas berättar inte krönikan, bara att det rådde ett visst kaos i det gotiska riket under fem månader innan Hildibads brorson Baduila tog över kungamakten.

Tuna-graven

En så rik grav finner man ytterst sällan som den i Tuna öster om Västerås. När det dessutom visade sig att det var en kvinnograv och att många andra av de rika gravarna på detta gravfält också var kvinnograr satte det myror i huvudet både hos de lärde och amatörer. Eftersom graven var funnen vid Mälaren ville Västgötaskolan tolka det som att det var här som amazonerna bodde och att Mälardalen hade styrts av starka kvinnor, medan alla manliga gravar av likartat slag bara var undantag. Så enkelt är inte svaret. Visserligen är det ovanligt många kvinnograr på just detta gravfält, vilket skiljer det från andra delar av hela södra Sverige inklusive Mälardalen, men den rikedom som denna

kvinnor från 300-talet hade fått med sig i form av en halsring, två armringar och en fingerring av guld visar att det tydligen fanns å mäktiga kvinnor som historien om Gefjon antyder.

Uppsala högar

Tre högar, varav två är utgrävda, har varit föremål för diskussion så länge man har undrat varför de byggdes. Vilka det är som ligger i dessa mäktiga kungshögar har skilda forskare haft olika uppfattningar om. För studenter i Uppsala är det självklart att det var några av Ynglingaättens kungar, men för Västgötaskolan är det istället några högt uppsatta kvinnor. När gentekniken till slut hade utvecklats så långt att man kunde få säkra besked av de hårt fragmenterade och kremerade benen borde alla ha stått i korridoren till analysrummet och väntat på svaret, men ingenting hände, varken på löpsedlarna i Uppsala eller i Västergötland. Bara den som har en vig nacke och kan vrida huvudet så pass mycket att man kan läsa den delvis dolda texten i en av montrarna på det nya museet alldeles intill Uppsala högar, får reda på svaret. En av individerna visade sig vara en man och den andra en kvinna. Är det detta man kallar för Västgötaklimax?

Gamla Uppsala med tre kungshögar och den gamla domkyrkan.

Drottning Wealhtheows gåva till Beowulf

Beowulfkvädet berättar om ett guldsmycke som drottning Wealhtheow skänkte till hjälten Beowulf. Följande sägs i Beowulfkvädet:

”Wealhtheow gick runt i salen och kom till sina söner Hreðric och Hroðmund, som satt bredvid juten Beowulf. Till honom frambars en bägare och framsades en vänlig inbjudning, huldrikt erbjöds virat guld, tvenne armsmycken, en ringbrynja och den största halsring, som jag någonsin sport på jorden. Ej har jag hört talas om någon bättre skatt bland hjältar under himlen, sedan Hama förde Brosinga-halsbandet, det strålande smycket, till den glänsande borgen. Han flydde undan (den gotiska konungen) Eormenrics försåt. Denna ring hade juten Hygelac, Svertings sonson, för sista gången. Honom borttryckte ödet när han stred mot friserna. Den mäktige fursten bar smyckena över vågorna, men stupade under skölden. I frankernas våld kom då konungens lik, hans bröstbeklädnad och även denna ring.

Dessa skatter skänkte hon till Beowulf.”

Guldkragen från Möne i Västergötland är någorlunda samtida med Wealhtheow och Beowulf.

Precis som sagan berättar förekom det sällsamt vackra guldsmycken i Norden under den här perioden, som bara varade några sekler och definitivt var över före vikingatidens början, för att aldrig mer återkomma. Inte ens vikingarna eller den kristna eran skulle frambringa så eleganta smycken av guld.

Frillor

Trälarnas och i synnerhet trälkvinnornas rättigheter och skyldigheter vet vi väldigt lite om. Mer framkommer däremot om frillorna, som tycks ha varit trälinnor från början. De var visserligen älskarinnor men inte av det tillfälliga slaget utan respekterades snarare som en mans bihustru. Hon kunde till och med ärva sin man, men hon fick aldrig mark, bara en del av lösöret. Hade hon tur kunde hennes barn få ganska förnäma roller i samhället.

En sådan frilloson är Greger Birgersson som blev stamfader till en adlig ätt i Sverige. Fadern var ingen mindre än Birger jarl.

Gydjor

Hednaprästerna med titeln gode hade även en kvinnlig motsvarighet som kallades gydjor. De tycks främst ha hyllat och offrat åt gudinnan Freja. Både goden och gydjorna kom från de främsta släkterna i bygden och i varje fall goden kunde också ha juridiska uppdrag. När sedan kristendomen kom, var det slut på kvinnliga prästinnor i närmare tusen år.

I en strof i Havamal sägs att:

Du hade en moder, halstringsmyckad,
Hledis, hon hade en harg i sin vård;
hennes fader var Frode, Friauf hennes moder,
hövdingar vore de, hela den ätten.

Här berättas om Hledis storslagna släkt och att hon hade en harg, det vill säga kultplats, i sin vård. I denna egenskap var hon säkerligen kallad för en gydja.

Nycklar och vävstolar

Om kvinnan bestämmer hemma, är det en tradition med urgamla rötter. Generellt kan man hävda att kvinnor bestämmer hemma på gården, medan männen bestämmer över utägor och har hand kom kontakterna bortom gårdens gränser. I takt med att dessa kontakter har blivit allt viktigare när samhället utvecklats, har också männens roll fått en större betydelse än den som var tilldelad kvinnorna. Nu först är vi på väg att återställa den snedfördelning som bara är några hundra år gammal. Innan dess bar kvinnan på gården nycklar för att visa sin makt och beslutsrätt. En annan symbol för hennes självständighet var vävstolen, även om vi kanske har svårt att tänka oss det i dag.

I hemmen var det ofta kvinnorna som styrde och ställde.

Gerlögs arv enligt runstenarna

Kvinnor ärvde hälften gentemot männen enligt Birger jarls beslut och landskapslagarnas lydelse, men i gengäld hade de med sig en brudkista och fick morgongåva av sin man. Summan blev nog ungefär lika stor eller i varje fall tillräcklig för att skydda kvinnans ekonomiska intressen och möjligheter att föda hennes avkomma. Under järnåldern var det troligen vanligt att kvinnor bara ärvde lösöre men inte mark, såvida det inte saknades manliga arvingar. Oavsett vilket, fanns det kvinnor som ärvde och ägde stora förmögenheter och många gårdar. Ett sätt var att ärva sina föräldrar, när det inte fanns söner, eller att ärva syskon, i de fall som de var barnlösa. Ytterligare ett annat sätt var bakarv, där barnen hade ärvt sin ena förälder och detta arv sedan gick tillbaka till den andra föräldern, ifall barnet ifråga saknade egna barn och inte heller hade några syskon. Något annat sätt fanns det inte för gifta par att ärva varandra.

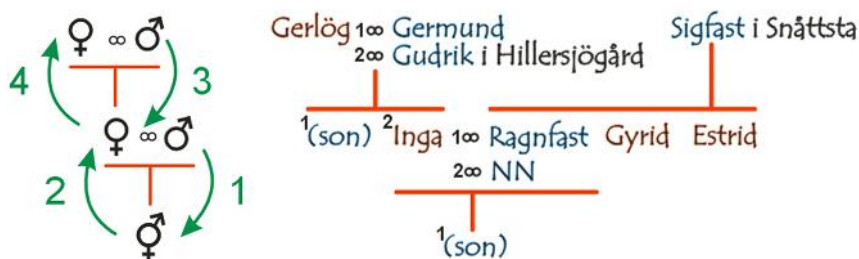
En ovanlig arvsberättelse kan nystas upp genom en serie runstenar som berättar steg för steg hur arvet efter en viss släkt fördes vidare från person till person. Nyckelpersonen i hela denna händelse är kvinnan Gerlög. Genom giftermål och oturen att hennes barn dog före henne fördes arvegodsens över till hennes ägande.

Ett par av de runstenar som återger berättelsen om arven som till slut samlades hos Gunlög.

I Gerlögs första äktenskap dog först maken Germund och sedan deras enda son, så arvet från maken gick tillbaka till Gerlög.

I Gerlögs andra äktenskap med Gudrik, hade de dottern Inga som gifte sig med Ragnfast, som ärvde sin fader Sigfast. När Ragnfast dog ärvdes han av sin son, som dock dog strax senare och han lämnade då hela arvet vidare till Ragnfasts hustru Inga, men när även Inga dog gick arvet tillbaka till hennes moder Gerlög.

Frideborg i Birka

Vid den tiden (mitten av 800-talet) fanns det i staden Birka en from kvinna vid namn Frideborg som hedningarna inte hade lyckats locka bort från den sanna tron. När hon nådde en hög ålder och kände att krafterna tröt, skaffade hon vin av prästen Ardgar och sade åt sin dotter Katla att hon skulle droppa lite vin på hennes läppar just som hon dött

och be gud ta emot hennes själ, eftersom det inte hade funnits någon präst i Birka på länge. Efter tre år sade hon åt dottern att sälja allt hon ägde och ge till de fattiga och kyrkorna i Dorstadt, för hennes själs skull. När Frideborg dog reste Katla iväg och träffade en kvinna som hjälpte henne att gå runt och ge bort pengar på det sätt som hon hade blivit föreskriven, men efter avslutat uppdrag såg hon plötsligt att den väska där hon hade haft pengarna var exakt lika full med mynt igen som den hade varit när hon började. En präst förklarade då för henne att Gud hade skänkt henne detta som en belöning på att hon hade fullföljt sin moders önskan och genomfört den långa resan.

Städerna under vikingatiden var små och fylldes av resande som ofta bara var där tillfälligt. Bryggor och skepp var nästan lika vanligt som hus och hyttor.

Hallgerd långbyxas ihjälslagna män

Hallgerd långbyxa, dotter till hövdingen Hoskuld Dala-Kollsson, hette den kvinna på Island i slutet av 900-talet som gick till historien för att hon var gift tre gånger och synnerligen elak och vrängsint.

Den förste av dem var Torvald. När han slog henne berättade hon det för sin fosterfader Tjostolv, som genast såg till att hämnas. Han for ut till kusten, mötte Torvald som drog sitt svärd, men Tjostolv högg av honom handen med sin yxa och högg honom därefter i huvudet så att

det blev hans bane. När han kom hem fick hon reda på det på följande sätt.

”Blodig är din yxa, hvad har du gjort?”, frågade Hallgerd.

”Slikt har jag gjort”, svarade han, ”att du kommer att giftas bort en gång till.”

”Då säger du mig Torvalds död”, sade hon.

”Så är det”, svarade han.”

Bötesbeloppet fastställdes senare till två hundraden i silver. Längre därefter talades det mycket om Torvalds dråp, men Hallgerds gods växte och hon vart mycket rik.

Hennes andra make var Glum och han kom en dag och friade, med sina bröder i följe.

”Vet jag”, svarade Hallgerd, ”att ni bröder är framstående män och jag vet också att jag nu varder vida bättre gift än förre gången. Jag skulle kunna hålla mycket av dig, ifall våra lynnén stämma samman.”

Sedan värderades Hallgerds hemgift. Glum hade att däremot lägga lika mycket och fastställdes mellan dem bogemenskap till lika skifte. Glum fäste Hallgerd och alla bröderna red sedan hem. Allt var nu lugnt, tills man bröt upp till bröllop.

Kort tid därefter blev Hallgerd och Glum osams, men Hallgerd höll honom kär och ville inte att Tjostolv skulle hämnas som förra gången. Så blev det i varje fall när de båda var ensamma ute på fjället. De drog vapen mot varandra och Glum föll. Tjostolv flydde på Hallgerds råd till en släkting där han genast blev ihjälslagen. För dessa dråp utbetalades inga böter.

Hennes tredje make var Gunnar på Hlidarende, och hon försökte på många olika sätt att skapa ovänskap mellan honom och hans bästa vän Njal efter att ha blivit osams med Njals maka Bergtora, men fejden slutade bara med att Gunnar och Njal förliktes med varandra varje gång och betalade varandra böter, fram och tillbaka, för varje gång någon av deras kvinnor sett till att döda någon. Till slut vände Hallgerd sin ilska mot sin egen make Gunnar och såg till så att han blev dömd fredlös och strax senare dödad.

Därefter försvinnor hon ur sagorna och vi får aldrig reda på hur hon själv slutade sina dagar.

Havamåls kärleksdikter

Ett urval fornnordiska dikter från Havamål som berör kärleken.

Aldrig må man tadla en annan för det
som händer så mången man;
den mäktiga åtrån förmår att göra
kloka karlar dumma.

Skönt må man tala och skänker bjuda
för att uppnå en mös ynnest;
den unga kvinnans kropp må man rosa,
den som älskar älskas igen.

På bädden såg jag Billings dotter,
den solljusa, sova;
jag fann att en stormans fröjder vore intet
mot att äga och älska henne.

Blenda och Värends kvinnor

Något okänd och ovanligt måste ha skett i trakterna av Varend i Småland under forntiden. Här hade man en ovanligt positiv kvinnosyn som skilde sig från många andra bygder och landskap. Enligt somliga beror det på ett hjältedåd som utspelades för mycket länge sedan.

Blenda hette en kvinna enligt sagorna som tillsammans med andra kvinnor i Varend dukade upp till fest när en fientlig dansk härstyrka närmade sig bygden. När krigarna var mätta och druckna samt hade somnat in, återvände de och mördade dem allesammans. Från denna dag hade kvinnor samma arvsrätt som männen. Det ska ha skett på 1100-talet, men många hävdar att den bara är uppdiktad. Om så är fallet, kan det finnas en kärna av sanning som är betydligt äldre.

Osebergsskeppet och farmor Åsa

Harald hårfager hade aldrig blivit den stora erövrare av norska landskap han blev om det inte hade varit för hans uppfostran. Men tyvärr fick han nog aldrig se sin farmor Åsa, tillika drottning, vars vackra skepp vi kan beskåda på Vikingaskeppsmuseet i Oslo och som återfanns i Oseberg. Här hade den åldrade kvinnan gravlagts tillsammans med en ung kvinna vars identitet inte är klarlagd. Somliga tror att det var en trälinna som följde sin ägare till dödsriket, andra tror att det var en släkting eller någon annan som stod drottningen nära.

Skeppet byggdes år 834, men hon levde nog fortfarande 5-10 år senare. Först några år senare föddes Harald och hans kulle bli ännu mer driftig än sin farmor.

Skeppen under vikingatiden var inte bara långa, utan om ägaren var mäktig var de vackert snidade och prydda med mönster och figurer.

Gyda och Harald hårfagers löfte

Harald hårfager hade inte blivit den erövrare han blev om han inte hade blivit våldsamt förälskad i Gyda och sedan lika bryskt blivit avspisad för att hon ansåg att han var en småkung. För att vinna hennes hand erövrade han under de kommande åren hela Norge, landskap för landskap och fördrev alla stormän som inte ville alliera sig med honom. När det var slutfört frågade han henne inte på nytt efter hennes hand, utan skickade bara iväg sina män för att hämta henne för att fullfölja äktenskapsplanerna med henne, vare sig hon ville eller inte.

Hingsthetsning eller att ha märren med sig

När det var dags att välja ut vilka hästar man ville satsa på i aveln, kunde man låta hingstarna tävla mot varandra i styrka och djärvhet. Segrare fick sedan betäcka de utvalda stona. Denna typ av hingsthetsning var populär underhållning under forntiden. Det var också detta som Jarlen Finn Arnesson hade i åtanke efter att ha förlorat ett stort sjöslag utanför den svenska västkusten vid Nissans utlopp. I detta stora slag där närmare 500 skepp deltog våren 1062, hade han ställt sig på den danske kungen Sven Estridssons sida och emot den norske kungen Harald hårdråde. De två kungarna kämpade hela kvällen och natten till den norske kungen fick segern. Finn, som var norsk till börd, var gammal och blind. Han fördes ombord på Haralds skepp och kungen

frågade om han ville ha nåd, men Finn nekade. Harald frågade igen om han ville ha nåd av sin fränka (kvinnlige släkting) Tora Torbergsson, som också var gift med kungen.

”Är hon här”, fråga Finn bestört.

”Ja, hon är här”, svarade kungen.

Då blev Finn irriterat och svarade barskt.

”Intet under att du bitas så bra, när du har märren med dig.”

Finn fick nåd trots detta och skeppades över till den halländska kusten så att han kunde återvända till kung Sven som flytt till Själland.

Jorun mannavettsbräcka och Unn den djuptänkta

Kvinnor kunde inte bara driva sina män till vansinne eller seger, de kunde också ge råd som övergick männens förstånd. Två av de mest kända under Islands tidiga historia är systrarna Jorun och Unn. Både fick säregna tillnamn. Jorun ansågs bräcka männens vett och förstånd, varför hon kallades mannavettsbräcka. Unn däremot var mer stillsam och kallades bara Unn den djuptänkta. Så här säger sagorna.

Hersen Ketil flatnäsa och hans hustru Yngvild hade i slutet av 800-talet fem barn varav en av dem var dottern Unn den djuptänkta (Auður djúpúðga Ketilsdóttir). De flydde undan Harald hårfagers styre i Norge och packade alla sina ägodelar och for till Island, men Ketil själv for till Skottland där han blev väl mottagen. Unn hade gift sig långt tidigare med Ingjalds son Olav Vite som var en ytterst framstående viking i västerled och speciellt på Irland där han utropade sig till kung. De fick sonen Thorstein röde, som drog fram i Skottland och härjade vilt där han fick seger överallt. Thorstein ingick ett avtal med skottarna och fick halva landet att styra, men strax därefter blev han lönnmördad. Vi den tiden (c:a 895) dog också hennes fader och i all hemlighet lämnade hon då Caithness i Skottland, men stora rikedomar och i följe av sin släkt och många ädla krigare, samt for via Orkneyöarna och Färöarna till Island. Då hade hon även med sig några av Thorsteins barn och rån dem härstammar många stora personer. När hon dog c:a 920 begravdes hon på ett skepp i en hög och fick många rika gravgåvor med sig.

En yngre syster till Unn var Jorunn mannavettsbräcka (Jórunn mannavitsbrekka), och hon blev moder till Ketil Finne. Hon föddes också i Norge omkring år 850 liksom sina syskon, och följde med familjen när de flydde från Harald hårfager. Vem hon gifte sig med vet vi dock inte.

En namde till Unn levde i Sverige redan i slutet av 600-talet. Denna Aud den djuptänkta, var dotter till den Ivar vidfamne som erövrade Sverige och drev bort ynglingaätten från tronen för gott. Han saknade söner men hans dotter Aud förde ätten och kungamakten vidare. Hon blev moder till Hrörek som var far till den Harald Hildetand som en av de största kungarna genom tiderna och som stupade i Bråvallaslaget.

Gunnhild kungamoder

Om inte männen styrde och drev på utvecklingen i landet själva tog ibland deras fruar över. Gunnhild var ett namn som ekade ut från de norska fjordarna och nådde både de nordiska länderna och de brittiska öarna så snart som hennes make Erik blodyx, son till kung Harald hårfager, hade dött i exil i England 954, medan hon och sönerna hade flytt till Danmark. Om han var grym och hänsynslös, var det ingenting mot hennes bedrifter. Hon manade på sina söner – Erikssönerna - att de skulle hämnas och ge sig på den norske kungen Håkon Adalsteinsfostre. Erikssönerna och kungamodern seglade till Norge 961 och mötte Håkons i slaget vid Fitjar där Håkon fick en dödlig skada, varefter Harald gråfäll, en av erikssönerna, blev kung, men med en moder vid sin sida som lade sig i det mesta av styret. Han var norsk kung fram till dess att han blev lönnmördad 976. Den danske kungen Harald blåttand (Gormsson) slog sig då ihop med Håkon Sigurdsson Ladejarl i Norge och de säkrade tillsammans makten över Norge. Gunnhild och hennes två kvarvarande söner fick då fly till Orkneyöarna där hon officiellt tog tillbaka makten över ögruppen från jarl Thorfinn. Sönerna ägnade sig i fortsättning åt sjöröveri och ansatte Norge på olika sätt, men Gunnhild for till Danmark omkring 977 men den danske kungen Harald blåttand lät dränka henne i ett kärr för att få slut på hennes inblandning i det norska styret.

Tyra danabot

Tyra, eller Tyravi som hon förmodligen hette, fick en viktig roll i Danmarks historia bara genom att sitta där och finnas till. Hon var gift med kung Gorm den gamle och det var ett gifte som fick stor betydelse bara genom att existera. För Gorm var det viktigt med ett så högättat äktenskap för att han skulle kunde bekräfta sin egen position som kung, vilket inte var alldeles självklart med tanke på att han på fädernessidan tycks ha kommit från Norge bara ett par generationer tidigare. För henne var det också viktigt eftersom hon tycks ha varit den enda överlevande efter de långa och blodiga inre striderna som hade präglat släkten under lång tid. Med detta äktenskap slogs två riken samman, dels Danariket som hon tog med i sig till boet och det motsvarade det ödanska området och delar av södra Jylland, dels Jutland som omfattade norra och mellersta Jylland. I gränsområdet i Jellinge på Jylland lät deras son Harald blåttand resa en minnesvärd runsten över sig själv i närheten av de två stora kungshögarna efter hans föräldrar. Fadern Gorms hög öppnades redan under sonens tid och hans ben flyttades in i den nybyggda kyrkan. Modern Tyra tycks dock aldrig ha blivit gravlagd varken i den andra kungshögen eller inne i kyrkan, men högen som förefaller vara tom bär ändå hennes namn.

Eftersom det var på hennes sida som de forna kungaätterna kunde räknas, fick också det förenade landet behålla namnet Danarike, men de övriga delarna kallades Danemarken (danernas gränsområde), och det blev också det namn som de omkringliggande folk började använda.

Sigrid storråda och hennes friare

Vem vill inte gifta sig till rikedomar och makt? Det visste Sigrid som var dotter till en av de främsta vikingahövdingarna genom tiderna. Fadern Toste hade raskt stigit i graderna genom sin duglighet och driftighet. Denna egenskap låg kvar i släkten hos dottern Sigrid som först var gift med den svenske kungen Erik segersäll, men de skilde sig och hon flyttade till Västergötland. När friarna strömmade till och ville bli släkt med Toste, tröttnade hon till slut och bjöd in den norske underkungen Harald grenske och kungasonen Vsevolod från Ryssland på ett gästabud i tron att hon skulle välja en av dem. Väl inbjudna och satta vid de dignande borden där de kunde äta och dricka sig redlöst berusade, tände hon eld på gästabudshallen och brände dem inne för att varna andra friare att inte göra sig omaket att slösa på hennes tid.

Till slut fann hon dock en friare av rang, den norske kungen Olav Tryggvasson. När de hade diskuterats igenom äktenskapsavtalet på ett av skeppen i Kungahälla återstod bara det viktigaste för kung Olaf och det var att Sigrid döpte sig och tog emot kristnan. Sigrid vägrade och Olaf som var en from kristen slog henne i ansiktet och sade att han inte ville gifta sig med en hundhedning. Mötet avslutades och de gick i land på en tunn spång. Sigrid gick först och så fort hon nådde landbacken vände hon sig om och ryckte undan brädan så Olav Tryggvasson föll i vattnet. Därefter var de bittra fiender och hon gifte sig strax senare med den danske kungen Sven tveskägg istället. Från sin danska tron manade hon sin make och den svenske kungen Olof skötkonung att vända sig mot den norske kungen och det slutade med slaget vid Svolder år 1000 där Olav Tryggvasson såg sig förlorad. Han tog då sin tunga silverskatt i famnen och hoppade överbord för att aldrig mer bli sedd av de levande.

Sigrids och Svens dotter Estrid skulle sedan bli stammoder till de danska kungarna under nästan hela medeltiden igenom.

Emma med giftermål på båda sidorna om slagfältet

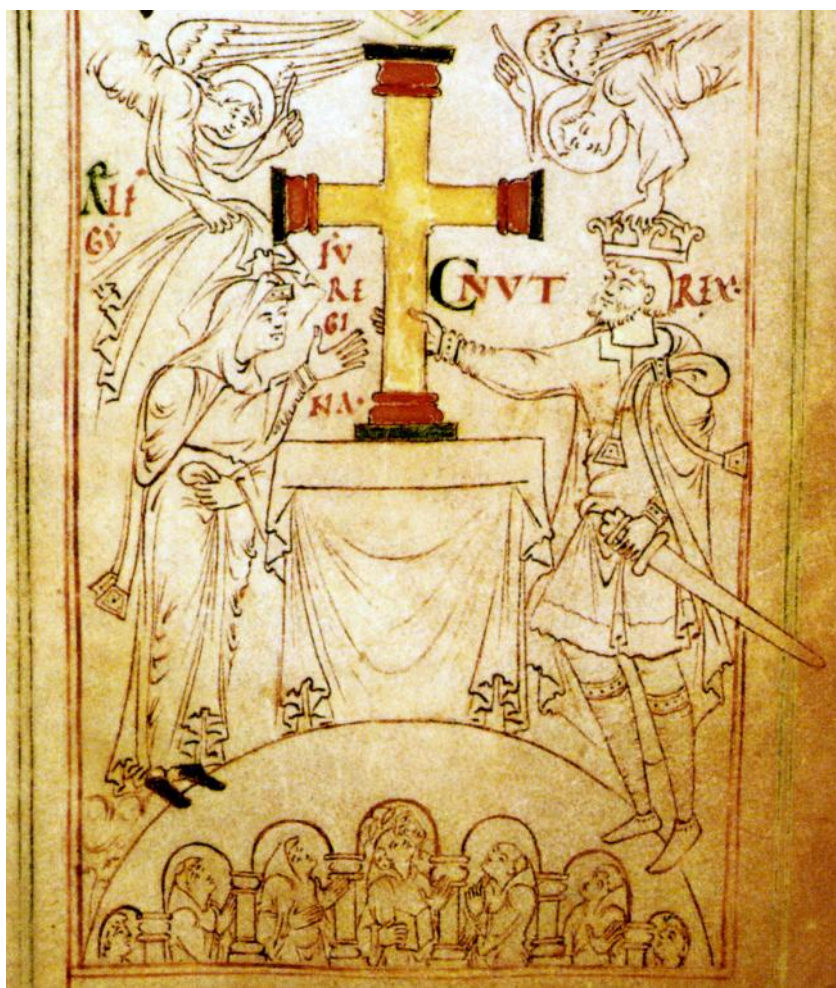
Monogami eller att vara gift med en enda person och inte med flera är det allra vanligaste runt om på jorden under alla tider, men det hindrar inte att man kan gifta sig flera gånger ändå, men efter varandra när den föregående maken eller maken har dött. Både Gustav Vasa och Henrik VIII är välkända kungar med många fruar, som dock avlöste varandra på löpande band.

En kvinna som inte bara gifte sig två gånger, utan dessutom med personer som var varandras fiender var Emma (988-1052). Hon var dotter till hertig Rikard I av Normandie och fick ett förnämt gifte genom att år 1002 äkta den engelske kungen Ethelred II den rådville (1002-1016), som ansattes så hårt av vikingaflottorna och tvingades utbetala enorma lösensummor i silver för att freda landet att England till slut var utfattigt. Då samlade den danske kungen Sven tveskäg en stor härstyrka och angrep England år 1013. Emma flydde till Normandie med sina barn Alfred och Edvard bekännaren, medan danerna lade under sig England och utropade Sven tveskäg som kung i slutet av år 1013, medan Ethelred flydde till sin svärfader i Normandie. Fem veckor senare dog Sven tveskäg och redan i febr 1014 kunde Ethelred inta tronen igen, som han sedan behöll till sin död 1016. Ethelreds son, från sitt första äktenskap, Edmund järnsida övertog England men ingick efter ett stort nederlag en förlikning med danerna där de delade landet. Knut den store, son till Sven tveskäg tog den andra delen och det bestämdes att den kung som överlevde den andre skulle få hela riket. Innan året var fullbordat hade Edvard dött och Knut den store blev ensam kung över England. Året därpå, 1017, gifte han sig med Ethelreds änka Emma.

Knut den store övertog styret över Danmark 1018. Han blev också kung över Norge 1028 samt försökte genom slaget vid Helgeå år 1028 lägga Sverige under sina fötter, men det misslyckades. När Knut dog 1035 delades det nybildade Nordsjöimperiet. England överläts till Knuts och Emmas son Hardeknut, men den som i själva verket styrde England var Harald harfot, hans halvbroder på fädernesidan. Vid ett tillfälle år 1037 när Hardeknut var i Danmark gjorde Harald en kupp och utropade sig till Englands kung. Då hade redan Emmas två söner återvänt året innan och gjort anspråk på tronen, men Alfred fångades in, bländades och dräptes. År 1040 återvände även Hardaknut med en invasionsstyrka men när de kom fram hade Harald harfot just avlidit. De grävde upp hans grav och kastade kroppen i ett kärr. Bara två år senare, 1042, dog Hardaknut, utan att lämna några ättlingar efter sig. Harald harfots enda barn var född utanför äktenskapet och hade blivit munk. Den enda som kunde göra anspråk på tronen var Emmas och Ethelreds son Edvard bekännaren som kom att styra landet fram till sin död i jan 1066. Han hade återvänt redan 1041 och blivit medregent till sin halvbroder. Genom sin härkomst söderifrån kom England att knyta starka band till Normandie, vilket skulle få effekter längre fram. Kung Edwards svärfader Godwin, som var en av de främsta i landet, var emot vänskapen till Normandie. Denna ovänskap ärvdes av sonen Harald Godwinsson som snabbt tog makten när den barnlöse Edvard bekännaren dog. Hans tid vid makten skulle bara vara fram till hösten. Då anlände Haralds broder Tostig i följe med den vittberömde Harald hårdråde som ville försöka återupprepa danskarnas bragd att ha erövrat England, men Harald stupade i slaget vid Stamford Brigde. Kung Harald Godwinsson skyndade söderut för att möta nästa inkräktare, som

var Wilhelm bastarden, och han var Emmas broders sonson. Harald stupade och Wilhelm tog sig tillnamnet erövraren istället, samt hävdade rätten till tronen genom sitt släktskap med Emma.

Sammanfattningsvis var Emma gift med två fientligt sinnade kungar av England. En av sönerna i vartdera äktenskapet blev också kung av England, innan hennes broders sonson skapade en ny engelsk dynasti.

Kung (rex) Knut och hans drottning (regina) vid ett kors. Men, intill henne står det Algifu och det var namnet på Knuts frilla, vilket medförde att Emmas liv var ännu mer komplicerat.

Mjölharens dotter

Inte trodde väl mjölharens i byn att hans dotter skulle bli mor till en världsberömd man som på olika sätt kom att förändra en hel tidsperiod, omskapa dynastier och lägga grunden för att härstyrkorna fann helt nya mål. Utan henne hade inte medeltiden blivit vad den blev och kanske

hade inte ens korstågen kommit till. Effekten av ett sådant scenario får var och en fundera på själv.

Hur som helst, en dag kom det en ståtlig man som kanske inte var så artig att han friade men han erbjöd i varje fall den unga kvinnan en hedervärd plats i hans borg, ifall hon blev hans frilla. Vad hon svarade får vi aldrig reda på, bara att det blev som han ville. Resultatet blev ett gossebarn som visste att han varken kunde ärva titeln som hertig av Normandie efter sin fader eller få någon liknande position i landet under kungen. Därför tog han saken i egna händer och lärde sig livet den hårda vägen. År 1066 seglade han över Engelska kanalen, erövrade England och slog ihop styret med hertigdömena som man nu rådde över i Frankrike. Den nya stridsteknik som han hade utvecklat med sitt rytteri spreds sedan i Europa och ledde till många av framgångarna under de tidiga korstågen.

Hemma i sin borg satt hon ensam kvar och undrade säkert åtskilliga jular om sonen skulle komma hem eller inte och göra henne sällskap.

Skilsmässa

Så länge vi rör oss i hednisk tid var äktenskap kort och gott en ekonomisk förening, med större eller mindre inslag av känslor som ett tillägg. Det innebär att barnlöshet var en laglig orsak till skilsmässa, där man hoppades att en annan partner skulle medföra en större tur. Denna möjlighet upphörde med kristendomens införande, som såg äktenskapet som en evig förbindelse.

MEDELTID

Gunn som avskydde de kristna

Gunnar gröpa kallades en person i de forna sägnerna och var definitivt ingen from helgonliknande person, utan tvärtom. Dessutom är det många som antar, efter jämförelser med ett flertal folktraditioner och sägner, att det döljer sig en kvinna bakom detta namn och att hon egentligen hette Gunn Hardgrepa. Hon var likaledes den kvinna som lät halshugga S:t Sigfrids tre systemsöner Unaman, Sunaman och Vinamann, vilka kommit till Varend för att missionera tillsammans med S:t Sigfrid. Hon hade 6 bröder, Knut, Kettil, Krog i Valsjö, Knässvill, Hulsko i Hulvig och Skate i Skadelöv. Deras fader hette Gjuke. Gunnar gröpa begravdes i heden jord i Tving i Blekinge, sedan hon drivits ut ur Varend av kung Olof. Hon fick dottern Göte som sedermera blev kristen.

Helena som fick se Jerusalem

Under vikingatiden var det många nordbor som färdades i österled och hamnade på olika platser runt om Medelhavet samt i de arabiska länderna. När silverhalten sjönk drastiskt i mynten upphörde handeln så gott som helt. Därefter var det mest pilgrimer och andra fromma personer som for ner för att besöka Jerusalem. En av dessa resenärer, sannolikt i början av 1100-talet, var Helena från Västergötland.

Hon var en rik kvinna som efter att ha blivit änka i unga år valde att leva ett fromt liv istället för att gifta om sig. Hon bekostade en stor del av Skövde kyrka och fick en syn att hon skulle dö i Götene, där hon befann sig, men att hon sedan skulle gravläggas i Skövde. Vid denna tid plågades hennes dotter av sin make, tills husets tjänare lade sig i försåt och dräpte Helenas måg. Han släktingar anklagade Helena för dådet och fick henne fälld på tinget. För att botgöra dråpet tvingades hon vallfärda till Jerusalem. Väl hemkommen anfölls hon efter en tid av mågens släktingar som dräpte henne i närheten av Götene kyrka. I striden högs ett av hennes fingrar av och när det senare hittades av en blind man, strök han med det på sina ögon och fick genast synen tillbaka. Detta var bara början. det inträffade många underverk i närheten av hennes kropp och sedermera vid hennes gravplats inne i Skövde kyrka, men exakt var hon placerades är numera bortglömt. Till hennes ära hade man en marknad i juli varje år och då strömmade det till folk från alla håll, vilket medförde att Skövde under medeltiden var en rik stad.

Som en följd av detta blev hon helgonförklarad på 1100-talet.

Ingemo och Ingegerd och Ingrid

En annan from kvinna som levde i slutet av 1000-talet eller början av 1100-talet var Ingemo. I utkanten av Borgunda socken, vid gränsen mot Dala och Ljunghem, ligger Ingemo källa som under hela medeltiden ansågs vara en undergörande källa. Här offrade man mynt eller något annat för att få del av hennes gudomliga krafter.

Ingegerd, dotter till Olof skötkonung, äktade 1019 furste Jaroslav I den vise och blev med tiden mor till tio barn. Säreget nog var det inget av barnen som fick ett svensk namn, trots att även Jaroslav hade svenska förfäder. De hette Wladimir, Dobronega Maria, Isjaslaw, Anastasia, Swjatoslaw, Wsewolod, Elisabeth, Anna, Wjatscheslaw och Igor. Från dessa härstammade sedan många kungahus i Europa. Hon döpte sig i Ryssland och antog namnet Irina. Under hennes livstid byggdes kyrkan i Kiev, där hon också kom att gravläggas. Hennes sarkofag finns fortfarande kvar. Hon dog den 10 febr 1050 och lär ha gått i kloster under sina sista levnadsår. Redan i slutet av sitt liv aktades hon som ett helgon inom den grekisk-ortodoxa kyrkan, där hon ofta kallades Anna av Ryssland, men i Sverige hyllades hon aldrig som helgon.

Anna av Ryssland (Ingegerd Olofsdotter) var svenskfödd och blev både helgonförklarad och stammoder till flera europeiska kungadynastier.

Ingrid av Skänninge tillhörde dominikanorden. Hon och hennes syster Kristina Elovsdotter var med och grundade dominikanklostret i Skänninge. Deras bröder Johan och Andreas Elovssöner donerade några gods till deras verksamhet c:a 1280. Ingrid vallfärdade både till Rom och Jerusalem samt kom att betraktas som ett helgon efter sin död 1282, men det skulle dröja ända till 1499 innan påven gav tillstånd till hennes skrinläggning, vilken ägde rum 1507. Därefter kunde Sankta Ingrid firas med egen mässa och officium en bestämd dag varje år, tills reformationen runt tjugo år satte stopp för detta.

Vreta kloster, dit bara de nunnor vände sig som förstod vad det fromma livet kunde erbjuda i gengäld mot de världsliga liv som de avsåg sig. Detta kan nog inte förklaras, bara upplevas i en ordlös tillvaro.

Helenas kloster i Vreta

Sveriges allra äldsta kloster har kommit i skymundan. Möjligen beror det på att det var ett nunnekloster och inte ett munkkloster. I närheten av Vreta utanför Linköping bodde emellanåt kung Inge den äldre och hans hustru Helena. Förmodligen var det genom hennes inverkan som man bjöd in eller tog emot anländande utländska representanter för de europeiska klosterordnarna som levde efter de benediktinska reglerna. Detta var omkring år 1100 och strax innan cisterciensorden hade bil-

dats, vilka sedan skulle se till att det bildades fler kloster runt om i Sverige.

När väl cisterciensorden etablerats i Sverige över gick även Vreta kloster till dem, men fortfarande hade biskopen i Linköping ansvaret för dem och deras verksamhet.

Maria hos cistercienser och domkyrkan i Skara

Precis som nere vid Medelhavet var moder Maria den i särklass mest dyrkade av de bibliska kvinnorna. Ett altare till hennes ära fanns i alla cistercienserkloster och många kyrkor vigdes i hennes namn, däribland domkyrkan i Skara och många landsortskyrkor såsom Gökhemskyrka som dessutom hade ett särskilt Mariakapell utbyggt på den norra sidan.

Många träskulpturer i våra medeltida kyrkor avbildade Maria och hon var mycket populär.

Eriksbergs kyrka i Västergötland är ett exempel där man i mitten av medeltiden öppnade nordväggen och lät sätta in en dörr enbart för kvinnor.

Kvinnornas ingång

Det dualistiska tänkesättet skilde mellan manligt och kvinnligt. Till det kvinnliga hörde månen, stjärnorna, natten, nordlig riktning och mycket annat. Det medförde att kvinnor stod eller satt på den norra sidan inne i kyrkan och att de gravlades på den norra sidan om kyrkan, medan männen gravlades på den södra sidan. Det största problemet var ingången

till kyrkan som enligt urgammal tradition var placerad på den södra sidan. Det innebar de att kvinnorna kom från fel håll och dels att de fysiskt kunde beröra eller känslomässigt bli berörda av männen på väg in till det heliga andliga rummet. Därför ändrade man på den kyrkliga planen som varit oförändrad under så lång tid. Nyheten var att man öppnade väggen och satte in en dörr på den norra sidan så att kvinnorna kunde gå in här för sig själva.

En praktfull grav från tiden omkring år 1100 av typen stavkorshäll, på den norra sidan av kyrkan i Forshem som antyder att den mäktigaste personen i bygden vid den tiden var en kvinna.

Innan kvinnorna bytte sida

Riktningen norr ingick i samma symbolgrupp som kvinnor och månen, medan söderut var manligt. Solen och dagen gjorde saker lika tydliga som det manliga tänkandet, medan natten och månen var lika outgrundliga och svårtydda som det kvinnliga tänkandet.

När vi finner gravvårdar från tidig medeltid på den södra respektive norra sidan om kyrkan är det frestande att könsbestämma den person som vilar under dess stenar. I Forshem i Västergötland finns en sådan grav från 1100-talet början, eller möjligen redan från 1000-talets slut, och den är placerad strax under taket på den norra sidan, så att regnvattnet rann ner från koret och stänkte på graven. Då hade regnvattnet redan förvandlats till viggvatten och var till gagn för de döde när det var

dags för uppståndelsen och en granskning av personens gärningar. Graven i Forshem ligger på den norra sidan om kyrkan, varför det sannolikt var en mäktig kvinna i bygden och kanske var det dessutom hon som lät bekosta den första stenkyrkan.

Margaretorna fredkulla och byxlös

År 1101 möttes de tre nordiska kungarna vid den stora staden Kungahälla, vars rester numera ligger utspridda på en åker vid Göta älv. Först kom den långa norske kungen Magnus barfot och sedan kom den danske kungen Erik Ejegod som var ännu längre och slutligen kom den svenske kungen Inge den äldre och han var längre än dem båda. Hans dotter kanske också var lång, men hon nådde i varje fall långt vad gäller att behålla freden mellan de nordiska länderna. På den tiden var det ganska enkelt. Det skedde genom giftermål. Genom sitt äktenskap med kung Magnus barfot av Norge stabiliserades det politiska läget i Norden för en tid framöver.

En annan Margareta i våra historieböcker, som skapade en långvarig fred genom att slå samman de nordiska länderna i en union, var Margareta byxlös som dåtidens motståndare kallade henne för, eller bara Drottning Margareta eller Margareta den store, som eftervärlden kallar henne för. Hon föddes år 1353, strax efter digerdöden, i det danska kungahuset, men giftes bort till norske kungen Håkan Magnusson, vars far var svensk kung. När hon kom till Norge som 14-åring, som var en vanlig ålder när det gällde att inleda äktenskap, förstod även hennes dubbelt så gamla make att hon var klokare än många i sin samtid varpå han och rådet lyssnade på henne, även när det gällde statsangelägenheter. När maken och deras ende son Olof hade dött blev hon regent år 1387 över Danmark-Norge som då var förenade med varandra, eftersom sonen Olof ärvt Norge på fädernet 1380 och genom Margaretas försorg även fått Danmarks tron efter sin morfar Valdemar Atterdags död 1375. Så länge Olof var minderårig styrde hon i hans namn och blev vid hans död det självklara valet som efterträdare, trots att hennes fader kung Valdemar hade lovat bort tronen till hennes äldre systems Ingeborgs man, hertig Albrekt IV av Mecklenburg, vars farbror Albrekt III av Mecklenburg var Sveriges kung.

Året därpå, 1388, lovades hon även kungamakten över Sverige-Finland om hon bara slängde ut Albrekt av Mecklenburg först. Efter slaget vid Åsle 1389 kunde hon säkerställa sin makt över hela Norden, men det skulle dröja tio år tills Kalmarunionens avtal skrevs under. Här ingick även Island och Grönland. Som arvtagare till unionens länder, valdes Margaretas adoptivson Bogislav av Pommern, som var hennes systerdottersson och som hastigt bytte namn till Erik, för att bli mer populär. I samband med unionsfördraget 1397 kröntes den 14-åriga pojken

till kung över unionen, men han blev ingen självständig regent förrän efter Margaretas död 1412.

Kyrktornet i Bjälbo blev platsen där Birger jarl och hans moder Ingrid Ylva tog skydd från eventuella angrepp när han var liten och omyndig.

Ingrid Ylva uppe i tornet

Enligt säger och legender lät Ingrid Ylva, gift med den mäktiga stormannen Magnus minnisköld av Bjäboätten (eller Folkungaätten i folkligt tal), stänga in sig i det höga och väl förstärkta kyrktornet i Bjälbo, intill släktens sätesgård, när det var ofredstid i Sverige. Med sig hade hon sitt sladdbarn Birger, blivande jarl och riksföreståndare i landet, som var yngre än sina syskon och redan drabbade samman med sina motståndare. Då satt istället Birger i tryggt förvar några trappor upp med sin moder.

Kungaarvet där Sofia fick hälften

De lagar som skrevs i Sverige i början av medeltiden var till för att skydda arvsrätten, mest på den manliga sidan, men fortfarande fanns det luckor i lagtexten som ingen kanske hade tänkt sig. Med de lagar

som gällde för arv under tidig medeltid kan vi se att en mycket märklig utveckling utspelade sig kring kung Sverker d.ä:s egna ättlingar.

Först delades förmögenheten som bestod av ett stort antal gårdar och byar mellan hans barn, men när de sedan dog, den ena efter den andra, delades arvet upp igen mellan syskonen ifall de var barnlösa och i annat fall gick det vidare till deras barn. Säreget nog var det inte många av syskonen som hade egna ättlingar, så till slut framstår två av kung Sverkers barn som de slutgiltiga arvingarna och som sedan förde godsens med sig till sina egna ättlingar. De två var dels Sverkers son Karl Sverkersson, dels - märkligt nog - hans styvdotter Sofia, som var hans hustrus barn från ett annat äktenskap.

Deras ättlingar i sin tur blev inte särskilt talrika, varför arvet med alla godsens hölls ihop av någon enstaka person för varje generation vi går framåt i tiden. Till slut kommer vi fram till äktenskapet mellan dels Sofias ättling Svantepolk och dels Karl Sverkerssons ättling Benedikta, varvid godsens sammanfördes igen genom deras äktenskap och kom att ärvas vidare av deras ättlingar, på precis samma sätt som när Sverker d.ä. dog. På så vis var det som om tiden stod still under några generationer.

Sverkers arvingar samt vilka som ärvde dem i sin tur:

Johan jarl → (dotter), Karl, Kol, Burislaw, Sune sik, Sofia
(dotter) → Karl, Kol, Burislaw, Sune sik, Sofia
Karl → sonen Sverker Karlsson → Helena → Benedikta
Kol → Burislaw, Sune sik, Sofia
Boleslaw → Sune sik, Sofia
Sune sik → Sofia
Sofia → kung Valdemar II av Danmark → hertig Knut → Svantepolk

Franciskanordens kvinnor

En av de mest otänkbara kombinationerna är att tillhöra franciskanorden och samtidigt vara kvinna, eftersom franciskanerna förväntades vara ute bland folk och genom samtal övertyga dem om att de gott kunde anstränga sig ytterligare för att leva ett mer kristet liv. Detta löste man genom att de avdelningar som var uppbyggt omkring nunnor var regelrätta kloster, där man stannade hela livet. Därför var de inte så många och i Sverige byggdes bara ett enda, Sankta Klara kloster i Stockholm, på platsen för nuvarande Klara kyrka. Då långt det långt bort från staden, vilket i detta fall var ungefär 500 meter från Gamla stan.

Vid reformationen var irritationen och hatet så stort mot dem att klostret revs ända ner till grundstenarna år 1527, när det var beslutat avv reformanonen och brytningen med påven var ett faktum. Därmed skulle Sverige inte längre ha några kloster. Långt senare kom kokboks-

författaren Kajsa Varg att begravas där. Hon var desto mer populär, eftersom vägen till mannens hjärta går via magen.

Kvinnonamn i ortnamn

Män, män och åter igen män, men det finns också ortnamn som döljer kvinnonamn. Letar vi länge och väl dyker det upp ortnamn med bland annat ändelsen –torp, som är från brytningstiden mellan järnålder och medeltid, där förleden är ett kvinnonamn. Dessa kvinnor var säkerligen rika och mäktiga i sin egen bygd och kanske ännu längre bort.

Ett mindre antal ortnamn berättar fortfarande om mäktiga kvinnor i bygden som ofta är bortglömda sedan länge. Stormannagården Ingridstorp som senare blev säteri har ett ortnamn som bara delvis har blivit förvanskad. Den mäktiga kvinnan Ingrid är numera helt bortglömd i övrigt.

Celibat och prästänkor

Tron att präster uppfyllde sitt löfte att leva i celibat under medeltiden upprätthölls så gott det gick, men en som genomskådade dem var påven som bestämde år 1248 att alla som fortsatte att bryta mot detta prästlöfte blev av med sin tjänst. Det innebar att alla kvinnliga köks-pigor etc kördes bort från prästgårdarna och blev arbetslösa. Tidigare hade till och med biskopar haft frillor, både en och flera, samt stora kullar av barn. Från och med 1248 existerade inte detta längre, i varje fall inte så att det gick att spåra.

Skillnad var det i början på den protestantiska tiden efter den svenska kyrkoreformen. Då fick prästerna gifta sig och leva som vanliga människor, men en säregen sedvänja var att en prästänka relativt ofta gifte sig med den nytillsatta prästen för att få bo kvar på gården. Det tycks ha varit villkoret för att få tillträda som präst, att gifta sig med änkan.

Varnhems kloster där många säregna händelser utspelats och flera kungar har begravts.

Sigrid och Kristina vid Varnhems kloster

Vem var det som bestämde egentligen? Den frågan ställde sig säkert både folket i bygden och den svenske kungen flera gånger innan detta besynnerliga ärende runt Varnhem kunde avslutas. Det började med att fru Sigfrid inventerade sina stora rikedomar i form av ägodelar och jordinnehav, varefter hon skänkte mark i Varnhem till de fromma franska munkar från Alvastra i Östergötland som ville etablera ett kloster i Västergötland också. Så blev det och så snart de kom år 1148 började de bygga upp en klosteranläggning. Den friden varade inte länge. När Sigrids avlägsna släkting Kristina Björnsdotter, som då var drottning av Sverige och gift med Erik den helige, fick reda på detta krävde hon att gåvan hävdes eftersom hon såg det som ett brott mot arvslagarna av jord. Munkarna vägrade återlämna jorden och Erik den helige såg då till att skrämma iväg munkarna som år 1158 flydde till

Jylland där de med den danske kungens godkännande fick byggde upp ett nytt kloster, i Vitskøl på Jylland. Under tiden stillade sig Kristina och tycks ha ångrat sig. När kungaparet inbjöd munkarna och lät dem återvända tackade de flesta av dem nej, men några kom för att återuppbygga det som hade påbörjats i Varnhem.

Här är förmodligen historien slut, men det kan finnas en avslutande del. Det sägs i en krönika att graven till kung Inge den äldre grävdes upp och att kungens ben flyttades till klosterkyrkan. Eftersom kung Inge var Kristinas morfar kan denna förflyttning ha skett som en slags gengåva av munkarna där de vårdade kungen för att visa en tillbörlig aktning till drottningen. Erik den helige kom inte själv att gravläggas i Varnhem, eftersom hans ben hamnade i ett relikskrin i Uppsala, men hans efterkommande ättlingar som var kungar gravlades i Varnhems klosterkyrka.

Ingeborg Håkansdotters sigill, några år efter det att hon som 16-åring var tvåbarnsmoder.

Ingeborg trolovad som 7-åring

Barn får inte gifta sig, men så snart man ansågs vara vuxen gick det bra. Dåtidens gränser för vuxenvärlden var betydligt lägre än i dag. Vi måste räkna med att varenda 16-årig kvinna på den tiden redan var moder eller i varje fall havande. De hann i genomsnitt med att föda sju barn innan de dog, delvis beroende på att de hade fött barn i så unga år. Denna brådska att gifta sig och få barn innan man dog var alltså en

självuppfyllande profetia. Hade man väntat några år, hade kvinnorna förmodligen levt längre.

Inom kungliga och högadliga ätter kunde man dock gifta sig betydligt tidigare, även om äktenskapen inte fullbordades förrän långt senare. Ett sådant exempel är Magnus Ladulås son, hertig Erik Magnusson, som trolovade sig med den 7-åriga prinsessan Ingeborg, som var dotter till den norske kungen Håkan V, men äktenskapet genomfördes några år senare och hon födde två söner innan han dog vid Nyköpings gästgärd 1318. Hon var då 16 år gammal.

En del historiker hävdar att hon trolovades redan som 1-åring, men de glömmer då att hertig Erik var gift några få år med en dotter till marsken Torgils Knutsson, ett äktenskap som upplöstes eftersom de var för nära släkt med varandra.

Heliga Birgitta

När Birgitta Birgersdotter föddes omkring år 1303 i en av de mest betydande stormannagårdarna i Sverige, var inte bara kraven utan också möjligheterna desto större för ett annorlunda liv och den chansen tog hon. Fadern var Upplands lagman Birger Petersson till Finsta och modern Ingeborg Bengtsdotter, vars farfar farmor var Ingrid Ylva som födde Birger jarl. De kungar som regerade i Sverige under det mesta av hennes levnadstid var släkt inom fjärde led och det räknades som relativt nära på den tiden. Sannolikt var hon född och uppvuxen i Sköldnora i Fresta socken i Vallentuna härad, men som alla andra kvinnor gifte hon sig vid 14 års ålder. Äktenskapet med stormannen Ulf Gudmarsson medförde åtta barn och de levde en stor del av sitt liv i Ulvåsa i Östergötland.

Där kunde historien om henne ha slutat men det är bara början. Redan som barn hade Birgitta visioner, där både jungfru Maria och Kristus uppenbarade sig. Hon vallfärdade och kom längs pilgrimsvägarna till både Nidaros i Norge år 1339 och Santiago de Compostela i Spanien 1341-1342, dit även hennes make följde med. När de kom tillbaka till Sverige flyttade de till en plats i närheten av Alvastra kloster och år 1344 dog maken. Birgitta fick allt fler uppenbarelser och förutom dialoger med helgon och andra döda personer, fick hon budskap av Gud, Kristus och Maria till både politiska och kyrkliga ledare i Sverige, vilket inte alltid uppskattades. År 1349, samtidigt som digerdöden härjade i Europa, begav hon sig ner till Rom och efter att ha sagt högt och tydligt vad hon ansåg om det andliga förfallet inför kardinaler och påven, begav hon sig år 1371 på en pilgrimsresa via Cypern till Jerusalem. Då hade hon året innan, mot alla odds, fått sin klosterorden godkänd, men efter det att påven gjort ett flertal förändringar. Strax efter återkomsten till Rom 1373 dog hon. Hennes kvarlevor fördes till Vadstena där ett nytt kloster invigdes 1384. År 1381 blev hon helgonförklarad.

De samlade texterna som återger hennes uppenbarelser är mycket omfattande och täcker flera hundra sidor.

Hon som frös

Vid insamlandet av mirakelberättelser för någon helig mans räkning i södra Sverige i början av 1400-talet, kom det fram en kvinna som ville intyga att hon också hade fått ta del av hans gudomlighet. Hemma hos henne hade det nämligen hänt att medan hon var ute på gårderna, hade hennes lilla barn inne i stugan krupit upp på täcket och inte frusit ihjäl. Detta sågs som ett mirakel, varför det nedtecknades. Således tyckte alla att det var helt normalt att man hade det så kallt inomhus.

Ungefär samtidigt blev sågen allt vanligare i bygder och på gårdar. Därmed kunde man inte bara elda med ris och grenar, utan även få tillgång till trädstammarna. Nästa steg i utvecklingen var eldstäder med skorsten, vilket i sig medförde att man allt oftare serverade varm mat, fick egna personliga sängar och satte in glasade fönster. Detta var en enorm revolution för sin tid.

Moders son, var deras efternamn

Män som hade en moder som var mer högättad än fadern, bar hennes namn istället. Vi är vana med efternamn som Eriksson och Johansson, som berättar vad fadern hette i förnamn, men inte namn som Kristinasson eller Elisabethsson. Under medeltiden förekom det emellanåt att man tog moderns namn till efternamn, om det var hennes släktskap man ville lyfta fram.

Kung Sven Estridsson (dansk regent 1047-1074) är ett sådant exempel. Han namngavs efter sin moder drottning Estrid Svensdotter, av Danmark, eftersom fadern Ulf Torgilsson hade lägre rang och bara var jarl av Skåne.

Kärlekens äktenskap

Under 1200-talet utmanade prästerna de uråldriga reglerna för ingående av äktenskapsavtal, på så sätt att det inte längre krävdes att makarnas släkter var överens om giftermålet för att prästen var villig att viga paret. För kyrkan gällde bara kravet att de inte redan var gifta eller nära släkt med varandra, så kunde prästen viga dem. Denna möjlighet gav säkerligen upphov till en och annan historia som liknade kärleksparet Romeo och Julia.

Bara pojkar och gubbar kvar

En giftaslysten ung kvinna vill ha många friare för att kunna invänta den rätta, men ibland inträffade stora händelser i bygderna som förändrade situationen. Bortom gårdens husväggar och gårdsgårdar rådde otryggheten. Därför var det en fara, i synnerhet för kvinnor, att färdas vida omkring utan ordentligt beskydd vid sin sida. Det blev naturligt att männen istället fick hantera den faran, som både gällde att färdas till tinget, marknadsplatserna och ut på andra handelsresor, samt dra ut på krigståg för att försvara bygderna eller komma hem med byte.

Åtskilliga gånger blev de kvar någonstans därute, ibland ensamma men också i små eller stora grupper. En av de värsta händelserna i historisk tid är stormaktstiden, när många av de inskrivna soldaterna stupade eller dog av andra orsaker. Den värsta händelsen kom också att avsluta den hundraåriga perioden. Karl XII:s fälttåg mot Norge blev inte vad det var tänkt. Armfelts armé som skulle ha angripit Trondheim, tågade tillbaka över fjället men hamnade i en snöstorm där de flesta frös ihjäl eller fick svåra köldskador. Hemma på gårdarna runt om i Jämtland blev det ont om manfolk. I somliga socknar hävdade prästen att det bara fanns pojkar och gubbar kvar. Vem skulle man då gifta sig med som ung kvinna eller änka?

Brudrov

En som dock hade turen att få vänta med trolovningen till de tidiga tonåren var Ingrid Svantepolksdotter, men hon hade oturen att ha en bestämd fader, östgötarnas lagman Svantepolk Knutsson, som såg till att familjens äktenskap gynnade hans egna politiska ambitioner. Stackars lilla Ingrid blev bortlovad till en gammal adlig man från Danmark, som förutom hög ålder var ökänd för sitt sätt att vara på. Det enda som Ingrid hade att se fram emot var att han skulle dö så fort som möjligt, men ödet ville annorlunda. En dag år 1287 dök Folke Algots-son, en yngling från Västergötland, upp på hennes fädernegård i Östergötlands skärgård. Han tillhörde den främsta av de svenska ätterna på andra sidan Vättern och var son till lagmannen Algot varför han blev väl mottagen. En morgon var det dock två tomma platser på gården och man insåg att det inte stod rätt till. När man letade efter Ingrid och den unga gästen förstod man snart att de hade flytt därifrån. Allt sökande var förgäves och det skulle dröja innan de nåddes av rykten från Norge som kunde berätta att de hade tagit sig dit och gift sig.

Det var inte första gången som detta hade hänt i slakten. Hennes moder Benedikta Sunesdotter var nunna i ett kloster när den unge Lars Petersson, lagman av Östergötland, rövade bort henne därifrån och gifte sig med henne i Norge. Efter hans död några år senare återvände

hon och gifte sig med Svantepolk Knutsson istället. En av deras döttrar var just Ingrid som fick uppleva något liknande.

Svantepolk Knutssons vapenmärke, som också bars av döttrarna Katarina och Ingrid, vilka efter varandra var abbedissor i Vreta kloster. Någon av döttrarna har sannolikt ägt detta sköldmärke.

Många år senare återvände Ingrid på ålderns höst till Sverige och blev abbedissa i Vreta kloster, efter sin syster som före henne hade haft den tjänsten. Där nämns hon åren 1339-1343, men kanske kom hon dit redan 1322. Då var de flesta i hennes familj sedan länge döda. När hon till slut dog i hög ålder, hade hon ett händelserikt liv bakom sig, tack vare att hon tog ödet i sina egna händer och inte lät sig styras av manliga värderingar och ideal. Kanske hade hon också en kvinnlig fylgia vid sin sida och vänligt sinnade nornor som spann samman hennes öde.

* * *